

DE VROUWENBEWEGING ONLINE

Een onderzoek naar het gebruik van Internet
door vrouwenorganisaties in Nederland

Arthur Edwards

Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit Sociale Wetenschappen
Opleiding Bestuurskunde
edwards@fsw.eur.nl

juni/juli 2001

ISBN 90-9014980-5

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord

HOOFDSTUK 1 - INLEIDING.....	1
1.1 Achtergrond van het onderzoek	1
1.2 Probleemstelling en analysekader	3
1.3 Uitwerking analysekader.....	4
1.3.1 <i>Organisatiekenmerken</i>	4
1.3.2 <i>Het proces van toe-eigening van Internet</i>	6
1.3.3 <i>Het gebruik van Internet</i>	6
1.3.4 <i>Effecten van het Internetgebruik</i>	8
1.3.5 <i>Virtuele organisaties</i>	9
1.4 Aanpak van het onderzoek	10
1.5 Indeling van de rapportage	12
HOOFDSTUK 2 - BASISORGANISATIES MET EEN INTERNE EN EXTERNE FUNCTIE.....	13
2.1 Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap.....	13
2.2 Landelijk Steunpunt Vrouwen en de Bijstand.....	15
2.3 WOUW - Amsterdam.....	17
2.4 Nederlandse Vereniging voor Vrouwen met een Hogere Opleiding	18
2.5 Katholieke Vrouwen Organisatie.....	19
2.6 Netwerk Zwarte / Migranten Vrouwen met een Hogere Opleiding.....	21
2.7 Analyse.....	22
HOOFDSTUK 3 - VERTEGENWOORDIGENDE ORGANISATIES	27
3.1 De Nederlandse Vrouwen Raad	27
3.2 Vrouwen Alliantie.....	29
3.3 Tiye- International.....	30
3.4 Analyse.....	31
HOOFDSTUK 4 - DIENSTVERLENENDE ORGANISATIES	34
4.1 Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging ...	34
4.2 Stichting Vrouwenhuis Amsterdam.....	36
4.3 E-Quality.....	38
4.4 Analyse.....	39
HOOFDSTUK 5 - VIRTUELE ORGANISATIES	41
5.1 Inleiding.....	41
5.2 Portaalorganisaties.....	41
5.2.1 <i>Vrouwen.Net</i>	41
5.2.2 <i>Vrouwenplein</i>	43
5.2.3 <i>Emancipatie.nl</i>	44

5.3	Platformorganisaties.....	44
5.3.1	<i>European WomenAction2000</i>	44
5.4	Weborganisaties.....	45
5.4.1	<i>Women on theWeb-NL</i>	45
5.4.2	<i>Maroc.nl girls</i>	45
5.5	Analyse.....	46
HOOFDSTUK 6 – CONCLUSIES		47
6.1	Conclusies over basisorganisaties en vertegenwoordigende organisaties.....	47
6.2	Conclusies over dienstverlenende en virtuele organisaties.....	50
6.3	Slotopmerkingen: Internet en de intermediaire rol van de vrouwenbeweging ..	51

Literatuurlijst

Lijst van geïnterviewden

Lijst van onderzochte websites

VOORWOORD

Dit is het verslag van een onderzoek naar het gebruik van Internet binnen de vrouwenbeweging. Het onderzoek is onderdeel van een groter onderzoeksproject naar de betekenis van informatie- en communicatietechnologie (ICT) voor de democratie. In dit project wordt vooral gekeken naar de betekenis van ICT voor de rol van allerlei ‘intermediaren’ tussen burgers en overheid. Sociale bewegingen zijn hiervan een voorbeeld. De keuze voor de vrouwenbeweging is door de onderzoekers gemaakt.

We hebben dit onderzoek met veel plezier uitgevoerd. De gastvrijheid en de medewerking bij de onderzochte organisaties droegen hieraan ten zeerste bij. Afgezien van de laatste maanden heb ik dit onderzoek uitgevoerd samen met mijn student-assistent Ytsen Deelstra. Hij was een belangrijke partner bij de opzet en uitvoering van het onderzoek.

Onderzoek naar Internetgebruik wordt relatief snel ingehaald door nieuwe initiatieven en ontwikkelingen. Dit onderzoek werd afgesloten per 1 maart 2001. Ondanks de te verwachten snelle veroudering hoop ik dat het rapport zal bijdragen aan de verdere ontwikkeling van Internet binnen de vrouwenbeweging. Dit rapport is de eerste publicatie over dit onderzoek. Opmerkingen en kritiek, vooral vanuit de vrouwenorganisaties, stel ik zeer op prijs.

Van dit verslag is in juni een ‘papieren’ versie gepubliceerd. In deze digitale versie zijn enkele kleine wijzigingen aangebracht.

Arthur Edwards
Edwards@fsw.eur.nl

Rotterdam, 6 juli 2001

HOOFDSTUK 1 INLEIDING

1.1 Achtergrond van het onderzoek

Sociale bewegingen, en de organisaties binnen die sociale bewegingen, vervullen belangrijke maatschappelijke en politieke functies. Ze verwoorden maatschappelijke problemen, die vaak te maken hebben met sociale ongelijkheden en verdelingsvragen, negatieve (of stereotiepe) beeldvorming en aspecten van de ‘risico-maatschappij’. Ze vragen aandacht voor die problemen en beïnvloeden daarmee de individuele en publieke meningsvorming. Ze proberen invloed uit te oefenen op de politieke agenda, op de politieke besluitvorming en op de uitvoering van beleid. Ze vervullen vooral deze laatste functies door het mobiliseren van burgers voor collectieve actie of andere vormen van steun. Sociale bewegingen zijn daarmee een *intermediair* tussen burgers en overheid, maar ook tussen burgers en andere organisaties (instellingen, ondernemingen) waarvan de activiteiten effecten hebben op maatschappelijke problemen¹.

Een sociale beweging kan worden gedefinieerd als “een geheel van collectieve inspanningen gericht op maatschappelijke veranderingen waarbij ten dele gebruik wordt gemaakt van niet geïnstitutionaliseerde tactieken” (Burnstein e.a. 1995). Met deze laatste toevoeging wordt bedoeld op activiteiten die (1) geen deel uitmaken van het formele politieke proces en (2) een min of meer onregelend effect beogen te hebben. Voorbeelden zijn massa-demonstraties en boycotts. Vaak wordt onderscheid gemaakt tussen ‘oude’ en ‘nieuwe’ sociale bewegingen. De ‘oude’ sociale bewegingen zijn gericht op maatschappelijke positieverbetering van de groep die zij vertegenwoordigen. Voorbeelden zijn de vakbeweging en het ‘groene front’. De nieuwe sociale bewegingen zijn gericht op maatschappelijke problemen en onderscheiden zich vooral door een nieuw ‘sociaal paradigma’ waarin afstand wordt genomen van traditionele normen en waarden van de westerse welvaartstaat. Ook maken zij gebruik van onconventionele organisatie- en actievormen. Voorbeelden zijn de milieubeweging en verschillende emancipatiebewegingen (Krijnen, 1992).

Het ligt voor de hand dat vooral nieuwe sociale bewegingen gebruik zullen maken van moderne informatie- en communicatietechnologie (ICT). Vooral Internet en e-mail bieden immers allerlei mogelijkheden voor informele (interne en externe) communicatie, voor het opbouwen van netwerken en voor snelle mobilisatie. ICT biedt nieuwe mogelijkheden voor niet-geïnstitutionaliseerde, onregelende actievormen. Het gebruik van Internet heeft binnen sociale bewegingen dan ook een hoge vlucht genomen, en niet alleen door al langer bestaande organisaties. Via het Internet hebben zich nieuwe, ‘virtuele organisaties’ (Bekkers, 2000) gevormd, of ook sociale bewegingen die grotendeels via Internet functioneren. Voorbeelden zijn de anti-globaliseringsbeweging en de verschillende campagnes die zich richten tegen bepaalde merken/producten.

Ook voor de vrouwenbeweging vertegenwoordigt het Internet een nieuwe ‘generatie’ van informatie- en communicatietechnologie, na de telefoon, radio en televisie, fax en kopieerapparaten. Communicatie en (internationale) netwerkvorming hebben in de

¹ Sociale bewegingen maken deel uit van het kerngebied van de ‘civil society’, het geheel van organisaties, sociale verbanden en netwerken die functioneren op basis van vrijwilligheid en een autonome positie innemen ten opzichte van de staat, de markteconomie en de privatesfeer (Koopmans, 1994).

vrouwenbeweging vanaf het begin (aan het eind van de 19e eeuw) een grote rol gespeeld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook in de vrouwenbeweging het gebruik van Internet een hoge vlucht neemt. Een belangrijke stimulans was de vierde VN Wereld Vrouwenconferentie in 1995 in Beijing. Voor veel deelnemers boden de daar aanwezige PC-faciliteiten de beste mogelijkheid om met het thuisfront contact te houden. Het waren de eerste ervaringen met Internet. Voor het thuisfront gold hetzelfde. In Nederland werden in Amsterdam (Vrouwenhuis) en in Arnhem (Emancipatiebureau Gelderland) mogelijkheden geboden om de VN-conferentie te volgen en met de deelnemers te e-mailen. Deze ervaringen leidden tot verschillende Internet-initiatieven, toen nog door een klein aantal voortrekkers. Een van die initiatieven was de oprichting van het Vrouwen.Net. Inmiddels zijn enkele tientallen vrouwenorganisaties online gegaan en hebben zich via Internet verschillende vrouwennetwerken gevormd. Ook zijn initiatieven genomen voor een informatie- en communicatie-infrastructuur binnen de vrouwenbeweging, in de vorm van portaalsites, databases en wegwijzers.

In dit verkennende onderzoek is gekozen voor de vrouwenbeweging als studiegebied. De Nederlandse vrouwenbeweging kent een grote variëteit van organisaties. Communicatie en netwerkvorming spelen er, zoals gezegd, vanouds een grote rol. Daar komt bij dat de (Nederlandse) vrouwenbeweging ook een goede illustratie kan bieden van het gebruik van Internet ter ondersteuning van de intermediaire rol van sociale bewegingen tussen burgers en overheid. Deze intermediaire positie lijkt namelijk onder druk te staan. Een deel van de vrouwenbeweging is aan het vergrijzen en verliest aantrekkingskacht bij vooral jonge vrouwen. Vanuit de vrouwenbeweging klinken geluiden dat de (rijks)overheid teveel afstand heeft genomen van de vrouwenbeweging en haar contact met de basis kwijt is. Het emancipatiebeleid is op zoek naar een nieuw profiel; de historische ervaring leert dat vernieuwingen vanuit de basis moeten komen². Internet zou vrouwenorganisaties in staat kunnen stellen nieuwe verbindingen aan te gaan met de (potentiële) achterban en ook een infrastructuur kunnen bieden voor de ontwikkeling van nieuwe beleidsinitiatieven.

Het gebruik van Internet binnen sociale bewegingen, de achtergronden van dat gebruik (of niet gebruik) en de effecten van dat gebruik voor het functioneren van sociale bewegingen zijn nog weinig onderzocht. Verschillende onderzoeksvragen kunnen worden gesteld. Allereerst over het gebruik zelf: welke communicatieve mogelijkheden van Internet, zoals informatievoorziening, discussie en mobilisering, worden door sociale bewegingsorganisaties gebruikt, op welke manier en met welk succes? Ook over de factoren die tot een bepaald gebruik leiden, over het proces waarin organisaties zich het medium Internet eigen maken en eventuele barrières die zij daarbij ondervinden, is weinig bekend. Bij verschillende vrouwenorganisaties is het online gaan niet alleen een succesverhaal. Eenzijdige beeldvorming rondom ICT en daarmee verbonden psychologische en maatschappelijke barrières en ook belemmeringen in de sfeer van hulpbronnen (geld, expertise) kunnen de toegang tot ICT en het gebruik van Internet door vrouwenorganisaties hebben belemmerd. En tenslotte kan worden gekeken naar de effecten van het gebruik van Internet. Organisaties hebben bepaalde ambities met het online gaan. Worden deze ook gerealiseerd? In dit onderzoek kijken we vooral naar de effecten van het gebruik van Internet voor de mobilisering van hulpbronnen, zoals geld, expertise en actieve leden, voor de interacties met de omgeving, zoals de overheid, bondgenoten, media en

² Deze impressies zijn in verschillende interviews naar voren gekomen.

(andere) ‘doelwitorganisaties’ en voor interne en externe beeldvorming. De vraag daarbij is of het gebruik van Internet leidt tot nieuwe mobiliseringsvormen, nieuwe verbindingen met de omgeving en beeldvormingsstrategieën, of dat (voorlopig in elk geval nog) sprake is van instrumenteel gebruik binnen bestaande handelingspatronen.

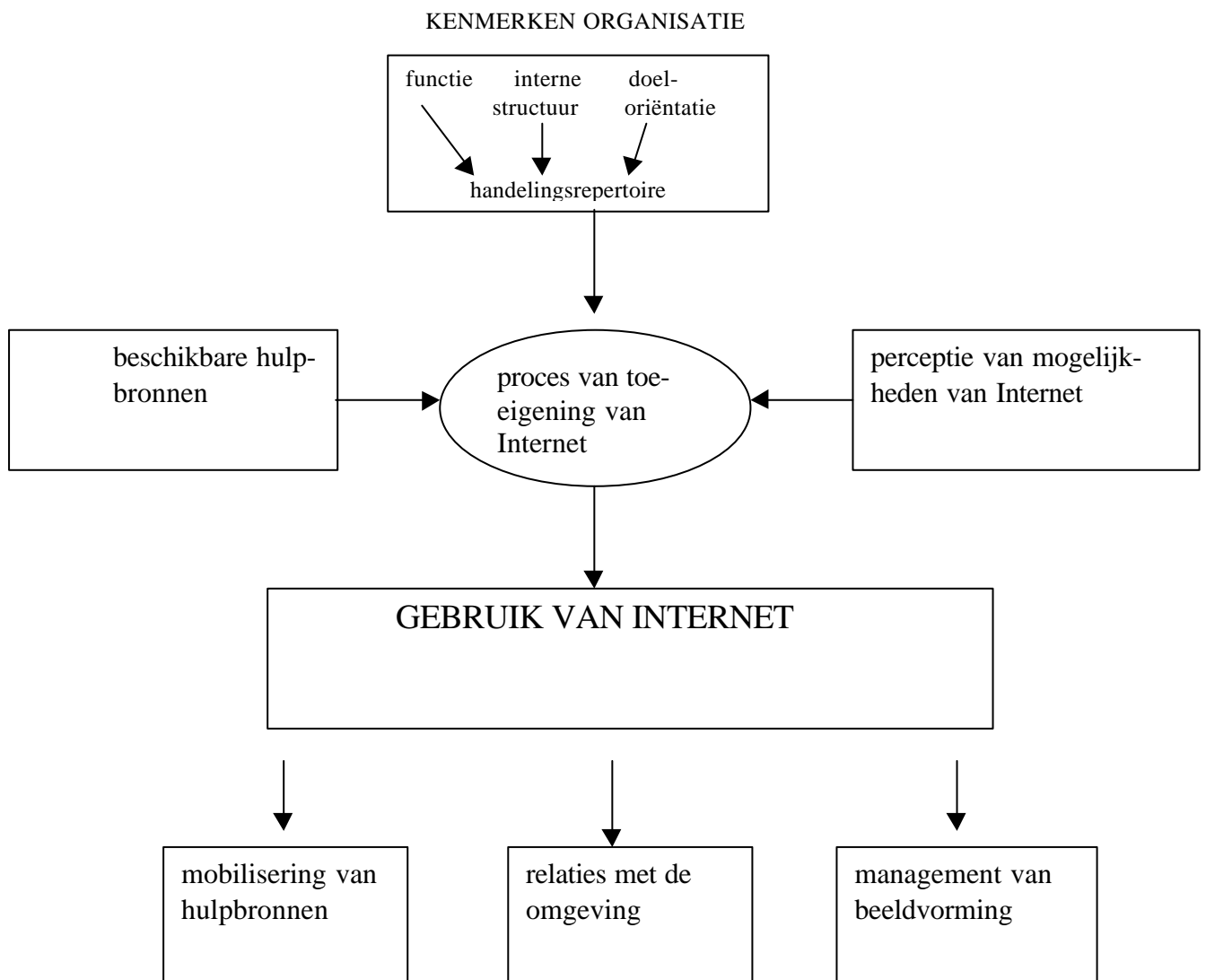
1.2 Probleemstelling en analysekader

De probleemstelling van dit onderzoek luidt:

Hoe kan het gebruik van Internet door organisaties binnen de vrouwenbeweging worden beschreven, welke factoren kunnen dit gebruik verklaren en welke effecten heeft dit gebruik voor het functioneren van de organisaties?

Doelstelling van dit onderzoek is inzicht te krijgen in het belang van Internet voor (organisaties binnen) sociale bewegingen, in hun rol als intermediair tussen burgers en overheden. Zoals gezegd, is hierover nog weinig bekend. Het onderzoek is daarom verkennend en dus gericht op het opsporen van verbanden rondom Internetgebruik. Om toch zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande kennis over sociale bewegingen nemen we een aantal verbanden als uitgangspunt, die in het onderstaande analysekader zijn samengevat (figuur 1).

Figuur 1: Analyse kader

Het analysekader bestaat uit verschillende lagen. Centraal staat het *gebruik van Internet*. Dat gebruik is de uitkomst van een proces waarin de organisatie 'online gaat' (*proces van toe-eigening van Internet*). De wijze waarop dat proces verloopt, wordt beïnvloed door verschillende *kenmerken van de organisatie*, door de *beschikbare hulpbronnen* en ook door de manier waarop de organisatie tegen Internet aankijkt (*haar perceptie van mogelijkheden van Internet*).

Het gebruik van Internet heeft verschillende effecten. Onderzocht worden de effecten voor de *mobilisering van hulpbronnen*, *de relaties met de omgeving* en *het management van (interne en externe) beeldvorming*.

In de volgende paragraaf wordt dit analysekader uitgewerkt.

1.3 Uitwerking analysekader

1.3.1 Organisatiekenmerken

Het gebruik van Internet wordt beschreven in relatie tot het '*handelingsrepertoire*' van een organisatie, d.w.z. het specifieke geheel van actievormen van een organisatie om haar doeleinden te bereiken. We veronderstellen dus dat het gebruik dat organisaties van Internet maken in eerste instantie bepaald wordt door de bestaande actievormen. Mettertijd zullen de effecten van het Internetgebruik hun weerslag kunnen hebben op het handelingsrepertoire en andere organisatie-kenmerken.³

Op het handelingsrepertoire zijn de volgende factoren van invloed: (1) de doeloriëntatie van de sociale beweging, (2) de functie van de organisatie en (3) de interne structuur.

(1) De *doeloriëntatie* van de sociale beweging.

Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen instrumentele bewegingen en identiteitsgerichte bewegingen. Instrumentele bewegingen, zoals de milieubeweging streven bepaalde collectieve goederen na (of proberen bepaalde collectieve negatieve effecten tegen te gaan). Zij beoordelen hun acties voornamelijk naar de mate waarin deze bijdragen aan hun doelbereiking. In hun mobiliseringsstrategie zijn zij inclusief, dat wil zeggen dat zij een zo groot mogelijk deel van de bevolking trachten te mobiliseren. Identiteitsgerichte bewegingen, een voorbeeld is de homobeweging, zijn gericht op de maatschappelijke erkenning van de groep die zij vertegenwoordigen. Hun activiteiten zullen daarom mede zijn gericht op het vormen en uitdragen van een identiteit. Doel en middelen vallen bij het handelen van identiteitsgerichte bewegingen tot op zekere hoogte samen (Duyvendak, 1992). Verder zullen zij een exclusieve mobiliseringsstrategie volgen, omdat identiteit is verbonden met specifieke kenmerken van de achterban (Kriesi, 1996). We veronderstellen dat deze oriëntaties doorwerken in het gebruik van Internet.

De vrouwenbeweging heeft kenmerken van zowel een instrumentele als een identiteitsgerichte beweging. Het 'instrumentele gehalte' is in elk geval groot, omdat verschillende eisen van de vrouwenbeweging een verdelingskarakter hebben, waarbij rollen van zowel vrouwen als mannen in het geding zijn. Dat zijn kenmerken die wijzen op de noodzaak van effectieve, instrumentele actie en een gerichtheid op het bredere publiek.

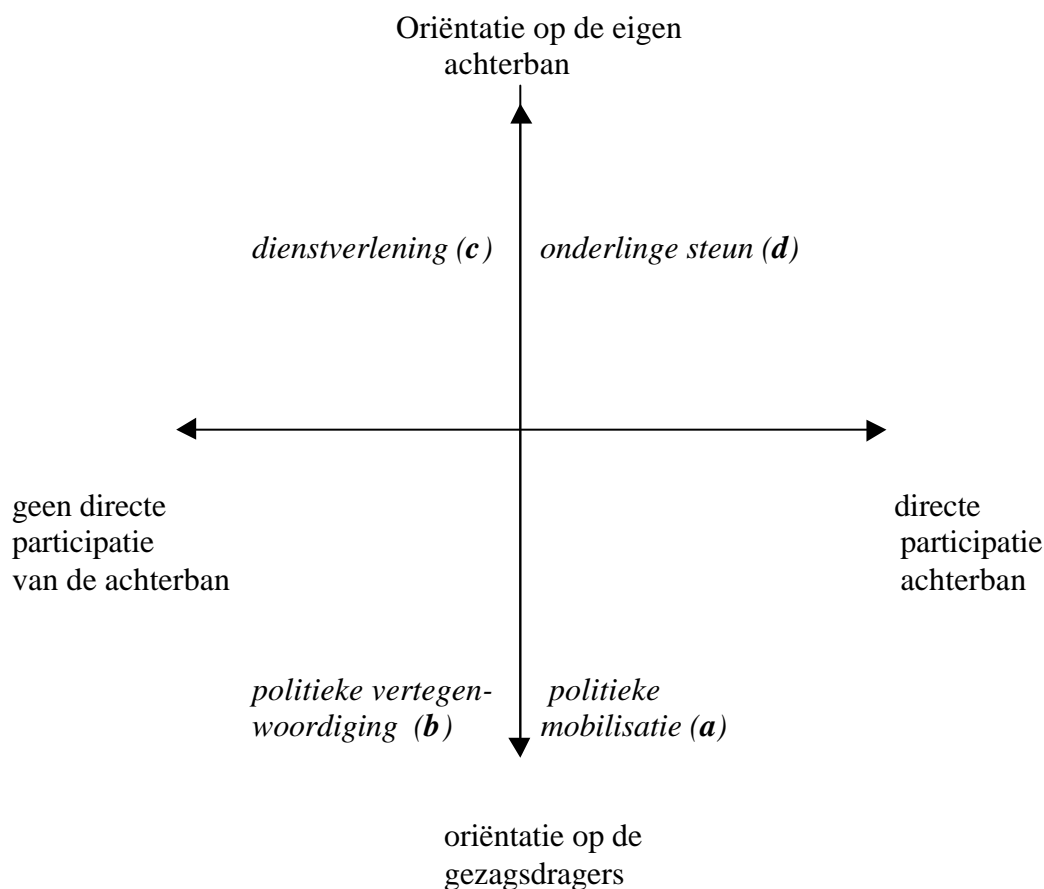
³ In figuur 1 zouden dus pijlen ingetekend kunnen worden vanuit de drie effectblokken 'terug' naar de organisatiekenmerken.

(2) De *functie* die een organisatie vervult binnen de sociale beweging.

Aan Kriesi (1996) ontleen we een onderscheid tussen vier typen van organisaties binnen een sociale beweging. Hij hanteert twee criteria: (a) of een organisatie afhankelijk is van directe of alleen van indirecte participatie vanuit haar achterban en (b) of een organisatie georiënteerd is op het uitoefenen van invloed op de overheid, of juist niet en gericht is op sociale activiteiten ‘door en voor’ de eigen achterban. Aan de hand van deze twee criteria onderscheidt hij de volgende vier typen (zie figuur 2):

- organisaties gericht op politieke mobilisatie;
- organisaties gericht op politieke vertegenwoordiging.
- organisaties gericht op dienstverlening;
- organisaties gericht op wederzijdse ondersteuning tussen leden of aanhangers;

Figuur 2: Typen organisaties binnen een sociale beweging (Kriesi, 1996)

We veronderstellen dat deze functies rechtsstreeks van invloed zijn op het Internet-gebruik. Onderlinge steun kan bijvoorbeeld leiden tot een accent op interne communicatie met een eventueel besloten karakter. Voor dienstverlening kunnen de transactiemogelijkheden van Internet worden ingezet. Verder biedt Internet veel mogelijkheden voor politieke mobilisatie (Davis, 1999).

(3) De *interne structuur* van de organisatie

Deze factor wordt in ruime zin gehanteerd. Naast de formele structuur wordt rekening gehouden met de omvang van de organisatie en met het niveau van professional-

sering. We veronderstellen dat een grote organisatie met een groot aantal professionals meer aandacht kan besteden aan de ontwikkeling van het Internet-gebruik.

1.3.2 *Het proces van toe-eigening van Internet*

De bovengenoemde factoren bepalen het gebruik van Internet niet rechtstreeks. Organisaties geven een bepaalde interpretatie aan de mogelijkheden van Internet, beslissen om al of niet 'iets te doen' met Internet, en nemen vervolgens stappen om online te gaan en een eigen website te ontwikkelen. Hierbij kunnen zij allerlei kansen of belemmeringen tegenkomen, bijvoorbeeld het ontbreken van geld en expertise of juist de mogelijkheid om gelden voor investeringen in ICT te verwerven of expertise te benutten uit eigen kring.

De beschikbaarheid van hulpbronnen is essentieel: de initiële kosten van investeringen in ICT zijn voor basisorganisaties hoog. Davis (1999) stelde vast dat 'rijke' belangengroepen aanzienlijke voordelen hebben: ze kunnen hun site vullen met meer inhoud, met een aantrekkelijke lay-out en allerlei technische voorzieningen. Ze kunnen hun site ook beter onderhouden.

1.3.3 *Het gebruik van Internet*

Met 'online zijn' of 'aangesloten zijn op Internet' wordt in dit onderzoek steeds bedoeld dat een organisatie met een eigen website aanwezig is op Internet. Het gebruik van Internet door vrouwenorganisaties die online zijn, beschrijven we aan de hand van de *communicatieve functies* die door Internet kunnen worden vervuld. Hierbij kunnen we gebruik maken van onderzoek dat door Richard Davis (1999) is gedaan naar het Internetgebruik door belangengroepen, waaronder hij ook sociale bewegingsorganisaties ('public interest groups') rekent.⁴

(1) informatievoorziening van binnen naar buiten. Deze kan zijn gericht op het bredere publiek of op de eigen leden of aanhangers. Het gaat hierbij om informatie over:

- de eigen organisatie: missie, standpunten, activiteiten, organisatiestructuur;
- het probleemgebied waarvoor de organisatie opkomt (achtergrondinformatie);
- actuele ontwikkelingen, lopende acties;
- resultaten van acties;
- informatie ter ondersteuning van acties en mobilisering van leden.

Internet is een ideaal medium om te communiceren met mensen die geen relatie hebben met de organisatie. Op grond van zijn onderzoek concludeert Davis (1999) dat de meeste belangengroepen hun home pages beschouwen als 'public education tools' (p. 67). Wat betreft de communicatie met de eigen leden merkt Davis op dat het publieke karakter van Internet voor organisaties een probleem kan zijn. Hij voorziet een ontwikkeling waarbij de sites van belangengroepen een combinatie gaan bevatten van algemeen toegankelijke en besloten pagina's. In zijn onderzoek had 10 % van de onderzochte sites deze combinatie.

Bij onderzoek naar het ontwikkelingsniveau van websites is een belangrijk onderscheid dat tussen statische en dynamische informatie. Dynamische informatie (agenda, nieuws e.d.) is aan snelle veroudering onderhevig, moet dus frequenter worden bijgehouden en vergt een hoger niveau van organisationele aandacht.

⁴ Onze lijst van communicatieve functies is overigens uitgebreider dan die van Davis.

(2) informatievoorziening van buiten naar binnen. Het kan hierbij gaan om wet- en regelgeving, statistieken, agenda's en verslagen van politieke organen enzovoorts. Internet biedt maatschappelijke organisaties geweldige mogelijkheden om informatie binnen te halen. Daar staat tegenover dat de instanties die over informatie beschikken die voor sociale bewegingen interessant is, restricties (kunnen) leggen op de toegankelijkheid van die informatie (zie: Edwards 1998).

(3) werven van leden, vrijwilligers, abonnees of donateurs. In Davis' onderzoek bleek Internet door 70% van de organisaties te worden gebruikt als middel om leden te recruter. Ongeveer 50% van de sites bood de mogelijkheid om online lid te worden.

(4) mobiliseren, voor:

- participatie in collectieve of individuele acties naar politiek, overheid, bedrijven;
- individueel, verantwoordelijk handelen ('aansporen').

Het Internet biedt allerlei mogelijkheden voor mobilisatie. Organisaties kunnen specifieke elektronische groepen of verzendlijsten vormen en de leden daarvan voorzien van berichten of 'action alerts'. Ze kunnen op de site mogelijkheden bieden om zich online aan te sluiten bij een petitie of e-mailactie of een faciliteit bieden voor individuele e-mailactie richting besluitvormers.

(5) meningspeiling. Dit kan bijvoorbeeld door een enquête op de site te plaatsen of bezoekers uit te nodigen hun mening te geven over de issues of standpunten van de organisatie.

In tegenstelling tot de andere communicatieve functies kwam Davis (1999) in zijn onderzoek vrijwel geen sites tegen met een mogelijkheid voor de leden of het bredere publiek om een mening te geven. Hij veronderstelt dat de leiding van de organisatie geen belang hierbij heeft, omdat een dergelijke uitnodiging niet-leden kan aantrekken die verder geen betrokkenheid hebben bij de organisatie. En als deze uitnodiging zou worden beperkt tot de leden, zou de leiding niet kunnen uitgaan van de representativiteit van de reacties. In beide gevallen zou de leiding kunnen vrezend agendavormende macht te verliezen.

(6) discussiëren:

- meningsvorming in eigen kring;
- publieke discussie, met burgers of beleidsvoerders.

De interactieve eigenschappen van Internet bieden maatschappelijke organisaties veel mogelijkheden voor het uitwisselen van meningen, het interactief ontwikkelen van visies op problemen en oplossingsrichtingen, kortom om via discussie het maatschappelijk probleembewustzijn in de samenleving te vergroten en intern en extern tot gemeenschappelijke beeldvorming te komen (Myers, 1994; Fisher, 1998). Discussie wordt door Davis (1999) niet afzonderlijk genoemd. Wel noemt hij besloten chat rooms en discussielijsten als intern mobilisatie-instrument. Waarschijnlijk zal voor discussie hetzelfde opgaan als wat Davis opmerkt over meningspeiling en kan men dus verwachten maar zeer weinig discussiemogelijkheden op de te onderzoeken sites aan te treffen.

(7) faciliteren van contacten tussen leden:

- coördinatie bij gezamenlijke voortbrenging van diensten/producten;
- contact, ontmoeting.

Internet biedt uitstekende mogelijkheden om met mensen met gelijksoortige interesses in contact te komen. Daarmee kan de interne functie van basisorganisaties worden gefaciliteerd, vooral binnen sociale bewegingen die (mede) zijn gericht op identiteit.

(8) aanbieden van diensten:

- binnen de eigen kring, onderlinge ruil;
- andere klanten.

Voorbeelden zijn advertentie- en vacaturerubrieken.

(9) netwerkvorming, communicatie en coördinatie met andere organisaties. Internet biedt uitstekende mogelijkheden voor netwerkvorming tussen organisaties, zowel binnen als tussen sociale bewegingen (Myers, 1994). E-mail en strategisch gebruik van links zijn instrumenten hiervoor. Netwerkvorming via Internet kan leiden tot nieuwe organisatievormen: netwerkorganisaties die zich vormen op het Net, zg. 'virtuele organisaties'. Een voorbeeld is het VrouwenNet.

1.3.4 Effecten van het Internetgebruik

In dit onderzoek brengen we de mogelijke gevolgen van het gebruik van Internet in kaart aan de hand van drie theoretische benaderingen (Van de Donk & Rucht, 2000):

(1) Mobilisering van hulpbronnen

In deze benadering staat het vermogen van sociale bewegingsorganisaties centraal om hulpbronnen te verzamelen en te gebruiken. Informatie en communicatie-technologieën kunnen worden gezien als instrumenten om organisaties op te bouwen, om geld, leden en vrijwilligers te werven en te mobiliseren, om informatie te verzamelen en te verspreiden.

(2) Relaties met de omgeving

In een tweede benadering wordt de nadruk gelegd op de manier waarop sociale bewegingen interacteren met hun omgeving. Het gaat hierbij om de interactie met zg. externe referentiegroepen, zoals bondgenoten, opposanten, massamedia, overheden en het brede publiek. Internet versterkt het vermogen van sociale bewegingen tot netwerkvorming en gecoördineerde actie. Internet stelt sociale bewegingen ook in staat om zich direct te richten op het bredere publiek, zonder tussenkomst van de massamedia (Myers, 1994).

(3) 'Management' van beeldvorming

Sociale bewegingen hebben bepaalde visies op problemen, en ze dragen deze visies uit naar hun achterban en het bredere publiek. Voor verschillende sociale bewegingen is het belangrijk om een collectieve identiteit te creëren en te handhaven. Visies op problemen, waarden, normatieve opvattingen en collectieve identiteiten geven richting aan het optreden van sociale bewegingen, hun doeleinden, hun strategieën, de coalities die ze sluiten en de hulpbronnen die ze mobiliseren. Internet is niet alleen 'zomaar' een nieuw communicatie-instrument, het is een nieuw medium om zichzelf naar de buitenwereld te presenteren, de eigen identiteit uit te dragen en (via discussie) gedeelde betekenissen te creëren.

De vraag is nu of de effecten van het Internetgebruik op deze drie inhoudelijke dimensies (a) beperkt blijven tot *verhoging van doelmatigheid en doeltreffendheid* van bestaande actiepatronen, (b) leiden tot het gebruik van nieuwe actiepatronen (*inno-*

vatie) of zelfs (c) tot een nieuw type organisatie leiden met geheel andere interne en externe interactiepatronen (*transformatie*). Bijvoorbeeld: Internetgebruik kan ertoe leiden dat een bestaande aanpak van mobilisatie doelmatiger wordt ondersteund (het via e-mail organiseren van een demonstratie bijvoorbeeld); Internetgebruik kan ook leiden tot uitbreiding van het handelingsrepertoire met online mobilisatie voor e-mail petitie e.d. Tenslotte kunnen nieuwe netwerken ontstaan voor mobilisatie en actie via het Internet.

1.3.5. Virtuele organisaties

Dit onderzoek is in de eerste plaats gericht op het Internetgebruik door bestaande, reële organisaties binnen de vrouwenbeweging. Met 'reële' organisaties worden organisaties bedoeld die functioneren in een fysieke ruimte (kantoor, vergaderlocaties, verplaatsingen van mensen enz.), met veelal duidelijke grenzen tussen personen en middelen die wel en niet tot de organisatie behoren, en waarin activiteiten, mensen en middelen worden geordend binnen de dimensies van tijd en plaats. Internet maakt nieuwe organisatiepatronen mogelijk, zogenaamde netwerk-organisaties of virtuele organisaties. Deze organisaties worden gekenmerkt door (Bekkers, 2000):

- plaats-onafhankelijke structurele en tijdelijke samenwerking tussen individuele organisaties of personen;
- het gebruik van netwerktechnologie om kennis en informatie te ontsluiten en te delen;
- een netwerkstructuur van informatiestromen en relatiepatronen;
- een verschuiving van organisatie naar interorganisatie.

Virtuele organisaties functioneren in een niet-fysieke 'cyberspace'; de grenzen tussen organisaties en daarmee ook de scheidslijnen tussen personen en hulpbronnen die wel of niet tot de organisatie behoren, vervagen. De betekenis van tijd, plaats (en afstand) voor effectieve collectieve actie wordt sterk gerelativeerd. Verbindingen tussen activiteiten, mensen en hulpbronnen worden veelal ad hoc tot stand gebracht.

Bekkers (2000) onderscheidt vijf typen virtuele organisaties:

- (1) de federatieve organisatie: organisaties die voor hun informatie en kennis onderling afhankelijk zijn, vormen een federatie om de uitwisseling ervan te waarborgen, zonder dat dit leidt tot een ingrijpende aantasting van hun autonomie. Er is een overkoepelende, gemeenschappelijk vormgegeven beheersorganisatie die zorgt voor de coördinatie van het gegevensverkeer.
- (2) de concentrische organisatie: een elektronisch netwerk rondom een centrale database. Organisaties, groepen, personen rondom deze database kunnen online gegevens ontsluiten en delen, en zij kunnen (parallel) bepaalde bewerkingen verrichten.
- (3) de platformorganisatie: er is een website die als een gemeenschappelijke werk – en communicatieruimte functioneert. Er wordt niet alleen informatie gedeeld, maar ook gecommuniceerd. Deze interacties zijn veelal thematisch geordend, maar verder vrij ongestructureerd.
- (4) de portaalorganisatie: er is een website die functioneert als 'brug' tussen de mogelijkheden van het Internet en (de) fysieke organisaties. Via de website krijgen gebruikers bijvoorbeeld toegang tot databestanden, eventueel met mogelijkheden voor online transacties, tot websites en netwerken.

- (5) de weborganisatie: discussielijsten, virtuele gemeenschappen e.d. Er is sprake van zelforganisatie die plaatsvindt via onderlinge communicatie zonder een specifieke, vooraf vastgelegde doelstelling.

Dit is een ideaaltypische indeling. In de praktijk komen mengvormen voor. In ons onderzoek zijn we verschillende virtuele organisaties tegengekomen, zoals Vrouwen.Net, Vrouwenplein, Women on the Web-nl (voorheen Webgrls) en de European Women Action 2000 site (een website om lobby-activiteiten te faciliteren). In termen van Bekkers' indeling hebben we binnen de vrouwenbeweging voorbeelden aangetroffen van portaalorganisaties, weborganisaties en platformorganisaties. In hoofdstuk 5 zullen enkele voorbeelden worden besproken.

1.4.Aanpak van het onderzoek.

Dit is een verkennend onderzoek. Het analysekader in figuur 1 is een startpunt dat met dit onderzoek verder ontwikkeld en ingevuld moet worden. Gekozen is daarom voor een onderzoek in de diepte in plaats van in de breedte. Binnen de vrouwenbeweging zijn tientallen organisaties actief. Voor dit onderzoek zijn twaalf organisaties geselecteerd, die gezamenlijk de vrouwenbeweging zo goed mogelijk vertegenwoordigen. Bij de selectie zijn vier criteria gehanteerd. Deze criteria sluiten aan bij de factoren bovenaan in figuur 1. Er is dus gestreefd naar een evenwichtige spreiding van de geselecteerde organisaties over deze factoren.

(1) de functie die de organisatie vervult binnen de vrouwenbeweging

De indeling volgens figuur 2 bleek in dit onderzoek als eerste benadering van het handelingsrepertoire van vrouwenorganisaties goed bruikbaar. In de praktijk bleken verschillende organisaties weliswaar niet eenduidig tot een categorie toe te delen, met name de organisaties in het rechterdeel van figuur 2. Basisorganisaties vervullen vaak zowel een politieke ('externe') als een sociale ('interne') functie (Krijnen, 1992). De categorieën a en d uit figuur 2 zijn dan ook samengevoegd. De volgende twaalf organisaties zijn in het onderzoek betrokken:

Basisorganisaties met een interne of externe functie:

- Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap;
- WOUW- Amsterdam;
- Nederlandse Vereniging voor Vrouwen met een Hogere Opleiding;
- Netwerk Zwarte en Migrantenvrouwen met een Hogere Opleiding;
- Landelijk Steunpunt Vrouwen en de Bijstand;
- Katholieke Vrouwen Organisatie

Vertegenwoordigende of koepelorganisaties:

- Nederlandse Vrouwen Raad
- Vrouwen Alliantie
- Tiye-International.

Dienstverlenende organisaties:

- Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging
- E-Quality

- Stichting Vrouwenhuis Amsterdam

De indeling van deze organisaties is een eerste benadering, die in het onderzoek nog kan worden bijgesteld.

(2) de positie van de organisatie in de geschiedenis van de vrouwenbeweging.

Onderscheid kan worden gemaakt tussen organisaties die opgericht zijn tijdens de eerste feministische golf (eind 19e eeuw / begin 20e eeuw) en organisaties die dateren van de tweede feministische golf (zestigste en begin zeventigste jaren 20e eeuw), terwijl vanaf de negentigste jaren een nieuwe generatie van vrouwenorganisaties is ontstaan. Bij de eerste golf waren het kiesrecht voor vrouwen, het recht op arbeid en het recht op onderwijs de belangrijkste eisen. Bij de tweede golf kwamen eisen naar voren als herverdeling van (betaalde en onbetaalde) arbeid, legalisering van abortus en meer participatie van vrouwen in politieke functies. Bij de nieuwste generatie van vrouwenorganisatie krijgen specifieke identiteiten meer nadruk, zoals etniciteit (De Bruyn, Huberts en Oegema, 1995). Bovendien is het gender-perspectief naar voren gekomen, waarbij het sekse-onderscheid man/vrouw plaatsmaakt voor een belichting van de culturele beeldvorming rondom 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'. We gaan ervan uit dat het behoren tot de tweede en derde generatie vrouwenorganisaties leidt tot verschillende doeloriëntaties, die consequenties kunnen hebben voor het handelingsrepertoire en daarmee ook voor het Internetgebruik.

Daarom is ook in dit opzicht gestreefd naar een evenwichtige spreiding over de cases. De Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap, de Nederlandse Vereniging voor Vrouwen met een Hogere Opleiding, de Nederlandse Vrouwen Raad en het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging vertegenwoordigen de eerste feministische golf in de onderzoeksgroep; het Landelijke Steunpunt Vrouwen en de Bijstand, Vrouwen Alliantie en het Vrouwenhuis Amsterdam de tweede feministische golf. Het Netwerk Zwarte en Migrantenvrouwen met een Hogere Opleiding, Tiye-International en E-Quality kunnen tot een derde generatie van vrouwenorganisaties worden gerekend.

(3) dwarsverbindingen met andere sociale bewegingen

Sociale bewegingen formeren zich rondom bepaalde persoonlijke of sociale kenmerken of maatschappelijke probleemgebieden. We kunnen de volgende indeling hanteren (met voorbeelden):

- Leeftijd: ouderenbeweging
- Sekse: vrouwenbeweging, mannenbeweging
- Seksuele oriëntatie: homobeweging
- Etniciteit: migrantenbeweging
- Arbeid/inkomen: boerenbeweging, uitkeringsgerechtigdenbeweging
- Consumenten/cliënten: consumentenbeweging, patiëntenbeweging
- Diverse probleemgebieden: milieubeweging, anti-globaliseringsbeweging.⁵

Sociale bewegingsorganisaties kunnen zich op een combinatie van deze kenmerken organiseren. Een dergelijke combinatie leidt tot een meervoudige doeloriëntatie van een sociale bewegingsorganisatie die zich bijvoorbeeld kan manifesteren in de netwerken waaraan men deelneemt. In de onderzoeksgroep zijn dragers van enkele combinaties opgenomen, nl. WOUW-Amsterdam (50+ Vrouwen), Landelijk

⁵ Behulpzaam voor deze indeling waren de voorbeelden in Krijnen (red.), 1992.

Steunpunt Vrouwen en de Bijstand, Netwerk Zwarte en Migrantenvrouwen met een Hogere Opleiding, Katholieke Vrouwen Organisatie (plattelandsvrouwen) en Tiye-International (koepel van organisaties van zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwen). We hebben ons bij deze selectie mede laten leiden door de overweging dat leeftijd, inkomen, opleiding, etniciteit en geografische spreiding (wonen op het platteland) relevante factoren zijn voor de verklaring van Internetgebruik.

(4) organisatiekenmerken

De onderzoeksgroep kent ook een grote spreiding naar interne organisatiekenmerken, zoals omvang, professionalisering, overheids subsidie en organisatiestructuur. Zo varieert het ledental van de onderzochte basisorganisaties van enkele honderden (Wouw-Amsterdam) tot 25.000 (Katholieke Vrouwen Organisatie).

Het lijkt voor de hand te liggen dat in dit onderzoek alleen organisaties worden betrokken die online zijn gegaan. Maar juist in dit verkennend onderzoek kan informatie over organisaties die (nog) niet of nauwelijks gebruik maken van Internet interessant zijn, vooral wanneer dit te wijten is aan bepaalde belemmeringen die men is tegengekomen. In de onderzoeksgroep is een organisatie opgenomen die (1 maart 2001) geen eigen site heeft en niet centraal is aangesloten op Internet, maar die het online gaan wel als essentieel beschouwt voor het eigen functioneren, namelijk Tiye-International.

Gegevens zijn verzameld via Internet sites, schriftelijke documentatie en een of meerdere interviews die bij elke organisatie zijn gevoerd. Gesproken is met (bestuurs)leden die betrokken zijn of zijn geweest bij de ontwikkeling van de Internet-activiteiten van de organisatie. Er zijn ook interviews gevoerd met andere betrokkenen in het emancipatieveld. Een overzicht van de gehouden interviews is opgenomen in bijlage 1. De interviews vonden grotendeels plaats in de periode zomer 2000-winter 2000/2001. Het onderzoek is afgesloten per 1 maart 2001.

1.5 Indeling van de rapportage

De hoofdstukkenindeling volgt de op figuur 2 gebaseerde driedeling van vrouwen-organisaties. In hoofdstuk 2 komen de basisorganisaties aan bod. Vervolgens worden in hoofdstuk 3 de vertegenwoordigende organisaties, en in hoofdstuk 4 de dienstverlenende organisaties behandeld. In hoofdstuk 5 verlaten we het veld van de fysieke organisaties en bekijken we een aantal 'virtuele organisaties' binnen de vrouwenbeweging.

In hoofdstuk 6 worden conclusies geformuleerd.

HOOFDSTUK 2 BASISORGANISATIES MET EEN INTERNE EN EXTERNE FUNCTIE

In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens de volgende organisaties aan bod:

1. Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap;
2. Landelijk Steunpunt Vrouwen en de Bijstand;
3. WOUW-Amsterdam;
4. Nederlandse Vereniging voor Vrouwen met een Hogere Opleiding (VVAO)
5. Katholieke Vrouwen Organisatie (KVO)
6. Netwerk Zwarte/Migranten Vrouwen met een Hogere Opleiding (Netwerk ZMV).

Vrouwenbelangen en het Landelijke Steunpunt zijn voornamelijk gericht op het uitoefenen van politieke invloed. Het Netwerk ZMV concentreert zich momenteel op sociale, interne activiteiten. WOUW-Amsterdam, de VVAO en de KVO vervullen zowel een sociale als een politieke functie.

2.1 De Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap.

Organisatie, handelingsrepertoire - De vereniging is in 1894 opgericht, toen als 'Vereniging voor Vrouwenkiesrecht'. Vrouwenbelangen streeft naar "een maatschappij van economisch- en zorg zelfstandige vrouwen en mannen die een gelijk en gelijkwaardig aandeel hebben in het betaalde en onbetaalde werk en in de machtsverhouding op maatschappelijk, bestuurlijk en politiek niveau. Ze streeft ook naar gelijke vertegenwoordiging in alle organisaties op maatschappelijk, sociaal-economisch en politiek niveau". De vereniging is onderverdeeld in zeven regio's die hun eigen activiteiten ontwikkelen. Er zijn ongeveer 750 leden. Alle medewerkers van de vereniging zijn vrijwilligers, onder wie een parttime secretariaatsmedewerker op het kantoor in Utrecht. Op projectbasis krijgt de vereniging incidenteel subsidies van de overheid. Er is een landelijk verschijnend Themablاد (per kwartaal).

In 1999/2000 voerde Vrouwenbelangen een interne discussie over haar toekomst. Een tekort aan actieve leden bij een teruglopend en vergrijzend ledenbestand (80% van de leden is ouder dan 50 jaar) was hiervoor een belangrijke aanleiding. Besloten is om de activiteiten van de vereniging nog meer te concentreren in samenwerkingsverbanden en coalities met andere organisaties. De interne communicatie was eveneens een belangrijk thema in de problemdiagnose. Om deze te verbeteren zal meer gebruik worden gemaakt van e-mail en Internet.

Er zijn drie (inhoudelijk gerichte) landelijke werkgroepen:

- (1) M/V 50/50. Deze werkgroep werkt aan de man/vrouw verhouding in politieke en bestuurlijke functies. Zij legt daarvoor contacten met politieke partijen, overheidsinstanties en vrouwenplatforms. Na de verkiezingen van 1998 en 1999 heeft de werkgroep M/V 50/50 cijferoverzichten gemaakt van vrouwen in volksvertegenwoordigingen, die gebundeld zijn in een boek en ook op de site zijn geplaatst. Een nieuw project, ZIJ-AAN-ZIJ IN DE RAAD, is gericht op de gemeenteraadsverkiezingen in 2002. Dit vanuit de vaststelling dat het percentage

vrouwen in de Tweede Kamer vooruitgang heeft laten zien, maar in de gemeenteraden stagneert. Het project wordt gesubsidieerd door BZK.

(2) Werkgroep Emancipatie en Vrouwenarbeid;

(3) Werkgroep Vrouwenbelangen Internationaal Werk.

Internetgeschiedenis - De site van de vereniging is sinds 1996 op Internet beschikbaar. Vrouwenbelangen was daarmee een van de eerste vrouwenorganisaties met een Internetsite. Het initiatief voor de site werd genomen na de VN Wereldvrouwenconferentie in Beijing (1995). Een lid van Vrouwenbelangen nam deel aan de conferentie. Tegelijkertijd was er een 'spiegelconferentie' in het Vrouwenhuis Amsterdam. Vandaaruit was e-mail contact mogelijk met Beijing. Deze ervaring attendeerde op de mogelijkheden van Internet als nieuw communicatie-medium. Het bestuur stelde twee leden in staat een cursus te volgen over het maken van een website. Later is een Internetredactie gevormd die nu bestaat uit 5 leden, met daarin ook een lid van het bestuur. Sinds mei 2000 heeft de site een eigen domein. Voorheen was dat een dds-domein (De Digitale Stad Amsterdam).

De Internetredactie stond aanvankelijk vooral de naamsbekendheid van de vereniging voor ogen. In de loop van 2000 is de site sterk uitgebreid. In een ledenvergadering werd besloten e-mail en Internet intensiever te benutten als communicatiemedium binnen de vereniging, naast het Themablاد.

Huidig gebruik van Internet - De site van de vereniging heeft de volgende onderdelen:

- a. informatieverschaffing over de vereniging:
 - doelstelling en activiteiten, werkgroepen, adressen regio's (inclusief e-mailadressen);
 - actueel verenigingsnieuws;
 - index van verschenen Themablادen;
 - 'wie is wie' in Vrouwenbelangen (in opbouw).
- b. informatieverschaffing over projecten en andere extern gerichte activiteiten. De werkgroep M/V 50/50 heeft een eigen pagina over haar projecten. Ook is een speciale pagina geopend voor het project ZIJ-AAN-ZIJ IN DE RAAD.
- c. informatie over internationale activiteiten en vertegenwoordigingen;
- d. de mogelijkheid om zich aan te melden als lid en zich te abonneren op het themablاد via het e-mail adres van de vereniging;
- e. archief en diverse links naar documentatie over emancipatie, vrouwenorganisaties, vrouwenactiviteiten wereldwijd en vrouwencultuur.

De site biedt dus zowel statische als dynamische informatie over de vereniging. Interessant is de afstemming die plaatsvindt tussen de Internetsite en het Themablاد. Hoewel steeds meer leden gebruik maken van Internet, wil men dit aloude schriftelijke medium handhaven. De themablادredactie en de Internetredactie stemmen hun uitingen op elkaar af. Van de inhoud van elk themablاد verschijnt een samenvatting op de website. In elk themablاد staat een lijst Internetadressen, met een relatie/verwijzing naar het thema van dat nummer, en ook adressen van nieuwe, interessante websites.

Voor de interne communicatie bestaat er een interne e-mail adressenlijst. E-mail wordt door de actieve leden veel gebruikt.

Een lid van de Internetredactie beheert de elektronische Newsletter van de International Alliance of Women, de internationale koepelorganisatie waarbij Vrouwenbelangen is aangesloten.

Ambities, vooruitzichten - Binnen de internetredactie wordt beseft dat de mogelijkheden van Internet nog meer kunnen worden uitgebuit, vooral in de uitstraling van de presentatie van de vereniging op de site en door echte interactieve mogelijkheden te benutten, zoals discussie. Op dit moment wordt er via de website eigenlijk alleen informatie verstrekt. Temidden van al het andere werk komt men hieraan nog onvoldoende toe.

Effecten van het Internetgebruik

(1) De ervaring is dat e-mail het onderlinge contact intensiveert. Vooral in de regio's waar de leden ver uit elkaar wonen, is dat belangrijk. Het medium heeft ook een versnellende werking bij onderlinge gedachtenwisselingen.

(2) Het aantal leden met een e-mail/Internetaansluiting is echter beperkt. Vorig jaar (mei 2000) werd dit aantal door de Internetredactie geschat op ongeveer 80 (10 %). Er kan dus een tweedeling ontstaan tussen leden met en zonder aansluiting⁶.

(3) De site is ook voor de ledenwerving belangrijk. De leden die zich via de site hebben aangemeld, zijn vaak een ander soort leden dan de traditionele aanhang.

(4) De site functioneert als een 'open venster' naar de omgeving bijvoorbeeld naar jonge vrouwen die anders niet gauw met de organisatie in contact zouden zijn gekomen.

(5) Het netwerk van vrouwenorganisaties wordt vooral op internationaal niveau door e-mail/Internet versterkt.

2.2 Landelijk Steunpunt Vrouwen en de Bijstand

Organisatie, handelingsrepertoire - Aan het eind van de 70er jaren werden de eerste comités vrouwen in de bijstand opgericht. In 1984 kwam het steunpunt tot stand als de 'paraplu-organisatie' van deze (plaatselijke) comités. Het Steunpunt streeft naar een samenleving waarin vrouwen economisch en juridisch zelfstandig zijn. Het ziet zich als onderdeel van zowel de vrouwenbeweging als de uitkeringsgerechtigdenbeweging. In het algemeen komen vrouwen op een andere manier (o.a. via scheiding) in de bijstand terecht dan mannen, en verkeren zij in een specifiek andere situatie. Momenteel zijn er 80-90 plaatselijk comités. Daarin zijn meestal tussen de 3 en 10 vrouwen actief, die de belangen behartigen van hun achterban. Dit houdt in:

1. het bewaken van de wet-en regelgeving;
2. het zitting hebben in de cliëntenraden van de gemeentelijke sociale diensten;
3. individuele advisering en belangenbehartiging.

Het steunpunt is vooral actief door middel van:

1. reageren op de politiek op het gebied van beleidswijzigingen en wetgeving⁷;

⁶ In de jaarvergadering november 2000 werd door het bestuur voorgesteld het bestuursnieuws in schriftelijke vorm af te schaffen en te vervangen door email-berichten. Kaderleden-met-email zouden dan enkele leden-zonder-email moeten 'adopter' voor het doorgeven van deze informatie. Dit voorstel is aanvaard, maar nog niet gerealiseerd.

⁷ Dit gebeurt vaak in samenwerking met andere vrouwenorganisaties en organisaties van uitkeringsgerechtigden.

2. lobbyen;
3. deelname aan landelijke overleg (o.a. met DIVOSA);
4. het uitbrengen van de Bijstandskrant;
5. het organiseren van themabijeenkomsten met de comité's;
6. individuele advisering (telefonische hulpdienst).

Het Steunpunt krijgt een structurele subsidie van VWS. Het is vrijwel geheel afhankelijk van vrijwilligerswerk. Wel is sinds enige tijd een administratieve medewerker aangetrokken via een ID-baan.

Internetgeschiedenis - De site van het Steunpunt bestaat sinds 1999. Het initiatief kwam voort uit de persoonlijke interesse van Rita Houweling (voorzitter van het bestuur). Hierbij speelde het algemene motief dat vrouwen niet mogen achterblijven waar het gaat om Internet. Er was ook een specifieke ambitie: een elektronisch netwerk van de aangesloten comités om de communicatie te versterken. De site is door Rita Houweling zelf ontwikkeld met behulp van een cursusboekje. Ook houdt zij de site bij, maar gezien de tijd die dat kost, zal zij dit overdragen aan de nieuwe administratieve medewerker. De apparatuur is aangeschaft met een subsidie van het Juliana Welzijnsfonds. (De VWS-subsidie is alleen bestemd voor activiteiten, niet voor materiaal).

Huidig gebruik van Internet - De site geeft informatie over:

- a. de doelstelling van het Steunpunt en de manier waarop zij deze doelstelling nastreeft;
- b. de geschiedenis van het Steunpunt;
- c. de oorzaken van de armoede onder de vrouwen;
- d. projecten en activiteiten.

Verder is er de mogelijkheid zich online aan te melden als abonnee van de Bijstandskrant. Tenslotte bevat de site zes links, waarvan een naar het Vrouwenplein (rubriek Arbeid en Inkomen), drie sites van netwerken van de anti-armoedebeweging, en tenslotte naar Vrouwen Alliantie en E-Quality.

Op dit moment beschikken 10 comités over een eigen Internetaansluiting (thuis of op een kantoor). Geen heeft een eigen website. Binnen het bestuur zijn 3 van de 5 leden online.

Internet wordt ook gebruikt om informatie binnen te halen. Genoemd worden www.emancipatie.nl en het Vrouwenplein. Verder verloopt het contact met organisaties waarmee het Steunpunt veel samenwerkt, met name Vrouwen Alliantie en de FNV-Vrouwenbond, voor een groot deel via e-mail. Een belangrijk internationaal voorbeeld van internationale netwerkvorming via e-mail en Internet was de Womensmarch 2000.

Ambities, vooruitzichten - Het Steunpunt heeft nog steeds de ambitie om alle comités te laten aansluiten. Afgezien van de financiën is het grootste struikelblok het ontbreken van tijd en mensen om hiervoor een goed plan te maken. Met een netwerk zouden ook de echte interactieve mogelijkheden van Internet kunnen worden benut, zoals discussie. Nu verloopt deze communicatie/discussie via de Bijstandskrant die 4 keer jaarlijks verschijnt en de themabijeenkomsten die gemiddeld ongeveer tweemaandelijks gehouden worden (afhankelijk van de financiële mogelijkheden).

Effecten van het Internetgebruik

- (1) De werving van abonnees van de Bijstandskrant via de site verloopt heel behoorlijk. Dit in tegenstelling tot de poging vorig jaar om via de site vrijwilligers te werven. Daarop kwamen geen reacties.
- (2) De ervaring is dat de communicatie via e-mail/Internet doelmatiger verloopt en de kwaliteit van de communicatie verhoogt ten opzichte van telefoon/post. Internet maakt het ook mogelijk om informatie efficiënt binnen te halen en daar maakt het Steunpunt ook gebruik van.
- (3) Internet en e-mail hebben een positief effect op externe contacten en netwerken.

2.3 WOUW – Amsterdam

Organisatie handelingsrepertoire - WOUW–Amsterdam (‘Netwerk van maatschappijkritische 50+ vrouwen’) is opgericht in 1991, in navolging van de landelijke vereniging WOUW-Vlechtwerk, die is opgericht in Rotterdam en actief sinds 1981. WOUW(‘Wijze Oude Wijven’) is opgericht om de invloed en het aanzien van oudere vrouwen te vergroten. Ze keert zich tegen negatieve beeldvorming over oudere vrouwen, tegen betutteling en onderdrukkende regels bij overheden en instellingen. WOUW–Amsterdam functioneert zelfstandig en is dus geen afdeling van de landelijke vereniging WOUW. De vereniging heeft 230 leden. Ze onderneemt zowel sociale als politieke activiteiten. Er zijn lees-, wandel- en eetgroepen, een introductiegroep, discussiegroep, public relations groep, de redactiegroep van de Nieuwsbrief, gezondheidsgroep, mantelzorggroep, videogroep, computergroep en een groep feministische theologie. Van deze groepen zijn met name de gezondheidsgroep en de gemeentebegroep gericht op beleidsbeïnvloeding.

Internetgeschiedenis - De VN-Vrouwen conferentie in Beijing (1995) attendeerde op de mogelijkheden van Internet. Enkele WOUW-leden volgden een computercursus, die werd georganiseerd door het Vrouwenhuis Amsterdam. Korte tijd daarna startte de computergroep. Marjan Nieuwenhuis die toen werkte bij het Vrouwenhuis, was de spilfiguur. Zij zorgde ook voor de installatie van de eerste pc’s (tweedehands) die met subsidiegelden werden aangeschaft. Vanaf eind 1996 begon de computergroep ook met het stimuleren van WOUW- leden om computercursussen te volgen, die werden verzorgd door het Vrouwenhuis. Vanaf 1997 kreeg de computergroep een aparte subsidie van de gemeente Amsterdam voor deze cursussen.

In 1997 kwam de site tot stand. Ze werd hoofdzakelijk gemaakt door Marjan Nieuwenhuis, later met hulp van de andere leden van de computergroep. Andere activiteiten van de computergroep waren o.a. het verzorgen van een helpdesk. In 1999 werd een workshop over ICT verzorgd op een internationale conferentie over het thema ‘Older Women and social exclusion’. Deze conferentie werd gesubsidieerd door de Europese Unie. Dit stelde de groep in staat een derde computer te kopen. Dit jaar is de groep gestopt met het aanbieden van de cursussen van het Vrouwenhuis. Omdat steeds meer computercursussen worden aangeboden in clubhuizen e.d. lijkt een eigen aanbod een beetje overbodig.

Huidig gebruik van Internet - De site van WOUW-Amsterdam bevat verenigingsinformatie. Op de pagina waarop alle werkgroepen staan vermeld, zijn doorklikmogelijkheden naar de introductiegroep, de mantelzorggroep, de gezondheidsgroep, de gemeentebegroep, de computergroep de videogroep en de groep

feministische theologie. Deze werkgroep pagina's zijn meestal korte aanduidingen van wat men doet. Het gaat om statische informatie, geen actuele, dynamische informatie met een activiteitenagenda of iets dergelijks. Een enkele pagina bevat een link, die van de gemeentebeleidsgroep naar Vrouwenbelangen en de mantelzorggroep naar de mediateek Thuiszorg, of een mogelijkheid tot downloaden van een publicatie.

Uit een eigen onderzoek, uitgevoerd in 1999, bleek dat 38% van de leden aansluiting had op het Internet.

Ambities, vooruitzichten - Marjan Nieuwenhuis is gestart met een multimedia project om de geschiedenis van WO UW-Amsterdam op CD-rom vast te leggen. De verdere plannen van de computergroep zijn vooral gericht op de (interne en externe) communicatie. Dit vanuit de vaststelling dat Internet als communicatiemedium binnen de vereniging nog onvoldoende leeft. Er wordt een e-mail lijst gemaakt van alle leden, en overwogen wordt om het verenigingsblad ook op de site te plaatsen. Ook zal meer aandacht worden besteed aan externe communicatie via links.

Effecten van de computeractiviteiten – Het belangrijkste effect van de activiteiten van de computergroep is dat veel leden over de drempel zijn geholpen van het computergebruik.

2.4 Nederlandse Vereniging voor Vrouwen met een Hogere Opleiding (VVAO)

Organisatie, handelingsrepertoire - De VVAO, opgericht in 1918, is een landelijke vereniging voor vrouwen met een universitaire of hogere beroepsopleiding. De VVAO omschrijft haar doelstelling als 'een toekomst waarin de randvoorwaarden voor een zelfstandig bestaan van alle vrouwen in onze samenleving gewaarborgd zijn'. De vereniging is zowel gericht op ontmoeting en sociale activiteiten (voor 'persoonlijke groei en ontplooiing', *website*) als op belangenbehartiging voor de hoger opgeleide vrouw. De belangenbehartiging wordt vooral op landelijk niveau gedaan. Binnen de 33 afdelingen vinden in verschillende kringen diverse activiteiten plaats. Daarnaast heeft de VVAO, gezien het opleidingsniveau van haar leden, vaak een kennispoolfunctie vervuld voor de vrouwenbeweging. De VVAO heeft ongeveer 5000 leden.

Internetgeschiedenis - De behoefde om 'iets met ICT of Internet te doen', kwam in 1998 naar voren binnen enkele afdelingen. Deze initiatieven werden opgepakt door het hoofdbestuur. Een vrees voor wildgroei speelde hierbij een rol. In maart 1999 werd een landelijke ICT-commissie gevormd, waarin vanuit het HB de penningmeester en het HB-lid voor public relations zitting namen. Verder namen/nemen enkele leden met ICT-deskundigheid aan de commissie deel. Zomer 1999 kwam een website tot stand. Daarna volgden een mailing- list, waarop 250 leden zich inschreven, en een mailing-list voor afdelingsbestuursleden. Hierop schreven 23 van de 33 afdelingsbesturen zich in. Er was in deze startperiode geld beschikbaar voor het project. Uit eigen kring kon worden geput voor technische expertise. De VVAO heeft onder haar leden op zich voldoende ICT- expertise, maar het vrijmaken van tijd is, juist voor deze leden (jong, met een drukke baan), een groot probleem. Wat kan van vrijwilligers worden gevergd? De bouw van een nieuwe site (zie hieronder) is dan ook als betaalde opdracht uitbesteed.

Huidig gebruik van Internet - De huidige site bevat basisinformatie over de vereniging. Niet alleen statische informatie, maar ook dynamische informatie met activiteiten, nieuws en agenda. Verder is er een lijst van de afdelingen met doorklikmogelijkheden naar 16 afdelingen (1 maart 2001). Op deze afdelingspagina's kan men (binnen het gestandaardiseerde frame van de site) verder zoeken, bijvoorbeeld naar informatie over de verschillende kringen die in de afdeling actief zijn. Tenslotte is er een lijst met links.

Momenteel is naar schatting de helft van de leden, thuis of via het werk, aangesloten op Internet.

Ambities, vooruitzichten - Het strategisch gebruik van Internet voor de organisatie zal nu verder worden ontwikkeld. Er komt een nieuwe website met een beperkt openbaar gedeelte en een groter besloten gedeelte. De inhoud van het openbare gedeelte bestaat uit: titel, inhoudsopgave, welkom ('wie zijn wij'), informatie over aanbod, agenda, publicaties (alleen vermelding), lidmaatschap, contactinformatie, links⁸. Het besloten gedeelte dat alleen toegankelijk is voor de leden, is bedoeld om de interne communicatie te faciliteren. De invulling van dit besloten gedeelte volgt de interne structuur van activiteiten en organisatiestructuur. Onderdelen hiervan zijn, o.a.:

- interne netwerken: een elektronische ledenlijst, voorzien van een zoekmachine om 'gelijkgestemden' op te zoeken, een discussiegroep en een prikbord;
- een bestandenbalie voor het ophalen van interne documenten;
- informatie over de organisatiestructuur;
- afdelingspagina's;
- pagina's gewijd aan de landelijke werkgroepen, nationale en internationale vertegenwoordigingen.

Het accent ligt dus op de interne communicatie, en daarnaast op een beknopte presentatie van de vereniging naar de buitenwereld. Netwerkvorming, nationaal en internationaal, ligt verder in de toekomst. Wel zijn enkele afdelingen bezig zich op stedelijk of regionaal niveau via Internet (links) te profileren.

Effecten van het Internetgebruik - De helft van de leden is online en ongeveer eenderde van de afdelingen (binnen afzienbare termijn waarschijnlijk tweederde). Het intern communicatiepatroon zal daarom de komende jaren het karakter houden van 'twee snelheden'.

2.5 Katholieke Vrouwen Organisatie

Organisatie, handelingsrepertoire - De KVO is een van de vier organisaties van katholieke plattelandsvrouwen, aangesloten bij de landelijke federatie 'Zij Actief, Katholiek Vrouwenennetwerk' de nieuwe naam van de Katholieke Plattelandsvrouwen Nederland (KPN). De vereniging is opgericht in 1921. Het gebied van de KVO bestaat uit Noord Brabant, Zeeland en het rivierengebied van Gelderland. De vereniging heeft 25.000 leden, verspreid over 250 afdelingen. Ze organiseert een breed scala van activiteiten:

- a. ontmoeting, ontspanning, creativiteit,
- b. scholing, informatie, discussie en

⁸ In feite is dit de inhoud van de oude versie van de site, minus de doorklikmogelijkheden naar afdelingspagina's.

c. belangenbehartiging.

De basis van de organisatie zijn de afdelingen. In bijna iedere gemeente in het KVO-gebied, maar ook in veel dorpen binnen een gemeente, is er een afdeling. Behalve via KVO zelf, vindt de nationale en internationale belangenbehartiging in belangrijke mate plaats via Zij-Actief die vertegenwoordigingen heeft in diverse maatschappelijke organisaties. De belangenbehartiging kan betrekking hebben op het vrouw zijn, het katholiek zijn of op het inwoner zijn van het platteland. Het bureau van de KVO, gevestigd in Tilburg, telt 4 medewerkers (2 ½ FTE).

Internetgeschiedenis - De eerste Internet-initiatieven dateren van 1998/1999. De impulsen waren zowel intern als extern. Intern namen de leden van het gewestelijk bestuur het initiatief om onderling meer te communiceren via e-mail⁹. Ze betrokken hierbij ook de KVO-commissies. Tegelijkertijd speelde het ICT-project 'Boeren, Burgers en Buitenlui' waaraan de landelijke organisatie Zij-Actief deelneemt samen met de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen en Passage (de organisatie van protestants-christelijke plattelandsvrouwen). In het kader van dit project, dat in samenwerking met de RABO-bank werd uitgevoerd, werden Internetcursussen gegeven en de site ontwikkeld van Zij-Actief.

Huidig gebruik van Internet - De KVO is met een aantal pagina's aanwezig op de site van Zij-Actief. Het KVO-bureau levert de informatie aan die door Zij-Actief in haar website wordt opgenomen. De pagina's bevatten vier rubrieken: nieuws, activiteiten, afdelingen en algemeen.

Bij de rubriek afdelingen kan men doorklikken naar de 35 afdelingen die (maart 2001) een eigen pagina hebben. Het gebruik van Internet beperkt zich voornamelijk tot informatievoorziening over de vereniging naar de eigen organisatie (afdelingen en leden die online zijn). Het project Boeren, Burgers en Buitenlui wordt binnenkort afgesloten. De KVO zet de Internet-cursussen voort met docenten uit eigen kring die in het kader van het BBB-project zijn opgeleid.

Van de 250 afdelingen zijn nu 35 (15%) online. Het online gaan van afdelingen kan het resultaat zijn van Internetcursussen of het eigen initiatief zijn van bestuursleden van een afdeling. De kwaliteit van de afdelingspagina's loopt uiteen. Niet alle afdelingen komen eraan toe om de pagina's goed bij te houden. Het percentage individuele leden dat online is, is moeilijk te schatten. Internet is op het platteland een potentieel belangrijk medium. Omdat het niveau van de voorzieningen terugloopt, is het voor de bewoners een belangrijk medium voor het verkrijgen van informatie. Gezien de te overbruggen afstanden geldt dit ook voor de onderlinge communicatie bij specifieke belangen of interesses. ICT-impulsen komen in het gezin ook steeds meer vanuit de kinderen.

Ambities, vooruitzichten - Een eerste ambitie die leeft binnen het KVO-bestuur is dat de aanwezigheid op Internet bijdraagt aan verbreding en intensivering van het externe netwerk. Gemeentebestuurders zouden bijvoorbeeld meer kennis kunnen nemen van de KVO-activiteiten die immers een bijdrage leveren aan de leefbaarheid en sociale participatie op lokaal niveau.

In de tweede plaats zou Internet moeten bijdragen aan de interne communicatie en netwerkvorming. Op dit moment lijkt dit nog te hoog gegrepen. Het bestuur heeft kort geleden geprobeerd een 'politiek netwerk' te vormen voor de communicatie tussen

⁹ Er waren mogelijk ook initiatieven bij kring- en afdelingsbesturen.

KVO-leden die politiek actief zijn. Dit zijn een relatief klein aantal vrouwen, verspreid over het gebied van de KVO. Gezien de afstanden zou Internet hier heel nuttig kunnen zijn, maar dit Netwerk kwam niet van de grond. In de toekomst is dit echter een potentieel belangrijk 'model' van Internetgebruik.

Effecten van het Internetgebruik - Tot nu toe kunnen de volgende concrete effecten worden genoemd:

- (1) tijdsbesparing, omdat minder vergaderingen nodig zijn;
- (2) snellere afwerking van concept-brieven, voorstellen e.d.
- (3) sneller doorgeven van informatie;
- (4) vanuit externe contacten komen vaker concepten binnen, waardoor KVO meer 'inspraak' heeft in zaken die naar buiten komen.

Voorlopig doen de effecten zich vooral voor binnen de eigen organisatie, en nog niet veel daarbuiten. Het bestuur hoopt dat het Internetgebruik in de toekomst ook extern meer positieve effecten heeft.

2.6 Netwerk Zwarte / Migranten Vrouwen met een Hogere Opleiding

Organisatie, handelingsrepertoire - Het Netwerk is opgericht in 1989. Doelstellingen waren:

1. het beïnvloeden van de beeldvorming over zwarte en migranten vrouwen (positieve profilering);
2. het beïnvloeden van de politiek en het overheidsbeleid;
3. onderlinge netwerkvorming;
4. kadervorming voor bestuurlijke functies.

De vereniging heeft een kern van ongeveer 50 actieve, betalende leden, allemaal in de leeftijdsgroep eind 20 / begin 30. De leden zijn werkende vrouwen in hogere posities. Het Netwerk is een landelijke organisatie, maar profileert zich nu in een regionaal Utrechts netwerk. Het streven is dergelijke netwerken ook in andere regio's te vormen. Het Netwerk krijgt incidentele subsidie (gemeente Utrecht) en is dus afhankelijk van vrijwilligerswerk.

Het nieuwste bestuur (sinds 2000 in functie) richt zich nu op de onderlinge netwerkvorming via interne activiteiten. Ook de kadervorming komt in dat verband tot zijn recht in vaardigheidstrainingen. Politieke lobby en beleidsbeïnvloeding zijn (voorlopig in elk geval) los gelaten. Positieve profilering blijft een belangrijke functie: het bestuur wordt via de site vaak benaderd door journalisten voor interviews.

Internetgeschiedenis - Eind 1998 besloot het bestuur dat onderling al veel gebruik maakte van e-mail, om ook in de interne en externe communicatie meer gebruik te maken van elektronische middelen. Er werd een enquête gehouden onder de leden, waarbij ook de e-mail adressen werden geïnventariseerd. Ook werd een site ontwikkeld. Dit werd gedaan door een van de bestuursleden die hiervoor een cursus volgde. De site werd ondergebracht bij het 'multicultureel plein' van De Digitale Stad (DDS). De site werd aangekondigd in de nieuwsbrief en via verschillende folders. Met het online gaan had het bestuur de communicatie met haar doelgroep voor ogen, en zij ging er daarbij vanuit dat deze doelgroep in elk geval vanuit de werkplek online zou zijn.

Ledenwerving was een belangrijk oogmerk. Op de site werd informatie geplaatst over de vereniging, een rubriek vacatures en diverse links. Het huidige bestuur heeft enkele onderdelen weer van de site gehaald, zoals een in haar ogen overbodige rubriek 'beleid' en de rubriek vacatures beperkt tot advertenties van organisaties voor vrijwilligersfuncties.

Huidig gebruik van Internet - De huidige site bevat (statische en dynamische) basisinformatie over de Vereniging: activiteiten, geschiedenis, 'actueel' (publicaties, oproepen) en een agenda. Verder is er een aanmeldingsformulier om lid te worden, links (waaronder een groot aantal naar commerciële organisaties die hiervoor betalen) en een vacaturerubriek in opbouw.

Het percentage leden online is hoog, en onder de nieuwe (jonge) leden 100%. Het bestuur gebruikt het Internet nauwelijks voor externe netwerkvorming. Maar vrouwenorganisaties mailen informatie, wijzen op subsidiemogelijkheden, doen voorstellen voor samenwerking of kondigen conferenties aan.

Ambities, vooruitzichten - Het bestuur heeft plannen voor uitbreiding van de site:

- het plaatsen van de Netwerkgids (met 'smoelenboek') op de site;
- het plaatsen van de nieuwsbrief op de site;
- eventueel een rubriek met 'diensten';
- een Engelse versie van de site. Er komen namelijk regelmatig verzoeken om informatie vanuit het buitenland.

Effecten van het Internetgebruik

- (1) De site functioneert redelijk als medium voor ledenverwerving en informatievoorziening naar de achterban. Er melden zich enkele nieuwe leden per maand aan via de site. Op dit moment is de site het enige instrument voor ledenverwerving. Binnenkort wil het bestuur ook advertenties plaatsen in de Volkskrant e.d.
- (2) Via de site wordt het Netwerk vaak benaderd door journalisten die interviews vragen met allochtone vrouwen in hoge posities. De site fungeert als 'portaal' naar de buitenwereld.

2.7 Analyse

In deze analyse volgen we de verschillende 'lagen' in het model uit hoofdstuk 1 (figuur 1). Eerst komt het *gebruik* van Internet aan de orde, daarna het *proces* waarin organisaties zich Internet 'toe-eigenen'; tenslotte kijken we naar de *effecten* van het Internetgebruik.

Gebruik van Internet – Het gebruik van Internet kan worden beschreven aan de hand van de communicatieve functies van de eigen website en de communicatie via Internet met andere organisaties. Het onderstaande schema geeft hiervan een overzicht. De nummers corresponderen met de organisaties in dit hoofdstuk (schema 1).

Het schema laat zien dat de functionaliteit van de huidige sites van de onderzochte vrouwenorganisaties zeer beperkt is. Interactieve functies, behalve enige netwerkvorming met andere organisaties, komt men op de sites niet tegen.

De meeste organisaties bieden naast statische verenigingsinformatie ook dynamische informatie over activiteiten, nieuws e.d. De site wordt ook veel gebruikt als kanaal

voor de werving van leden, abonnees en vrijwilligers. Internet (en e-mail) worden tenslotte ook gebruikt voor het vormen en onderhouden van relaties met andere organisaties (nationaal en internationaal). Bij enkele organisaties blijft dit overigens beperkt tot het vermelden van enkele links en gaf men in de interviews juist aan zelf geen actief beleid te voeren om zich op sites van andere organisaties met een link te presenteren.

Schema 1: gebruik van Internet (communicatieve functies)

	1	2	3	4	5	6
<i>Informatievoorziening</i>	x	x	x	x	x	x
<i>Werven</i>	x	x	x	x	x	x
<i>Mobiliseren</i>						
<i>Meningspeiling</i>						
<i>Discussie</i>						
<i>Faciliteren van contacten</i>						
<i>Aanbieden van diensten</i>						x
<i>Netwerkvorming</i>	x	x		x*		x*

* netwerkvorming die zich beperkt tot het vermelden van links

Verschillende organisaties zijn bezig met de ontwikkeling van een nieuwe ‘2e generatie’- site of hebben ambities in die richting. Opvallend hierbij is de tendens om Internet en e-mail te gebruiken voor *het versterken van de interne communicatie*. We vinden dit streven terug bij vijf van de zes organisaties.¹⁰ In een enkel geval (de VVAO) is sprake van uitbreiding van de site met een besloten gedeelte dat alleen voor de leden toegankelijk is.¹¹ Dit accent op interne communicatie kan uit verschillende motieven worden verklaard, zoals:

- vergroting van de effectiviteit en efficiëntie van de interne communicatie;
- creëren van toegevoegde waarde voor de eigen leden;
- versterking van de interne cohesie en het intern draagvlak.

De motieven van organisaties om voorrang te geven aan interne toepassingen geven ook iets anders aan, namelijk dat de verdere ontwikkeling van de site vaak hand in hand gaat met organisatie-ontwikkeling. Voor organisaties die het eerste stadium van hun site (het ‘uithangbord’ met statische verenigingsinformatie) achter de rug

¹⁰ Alleen bij de KVO werden ambities uitgesproken die primair extern zijn gericht. Bij Vrouwenbelangen en WOUW-Amsterdam wordt dit interne accent gerelativeerd door (blijvende) aandacht voor de externe communicatie.

¹¹ We noemden deze mogelijkheid in hoofdstuk 1 op basis van Davis (1999).

hebben, is de verdere ontwikkeling van de site vaak een toespitsing bij het bijsturen van het activiteitenpatroon en de structuur van de organisatie. Een voorbeeld is het Netwerk ZMV dat de externe politieke doelstelling liet vallen, wat hand in hand ging met het aanpassen van de site.

‘Tegenover’ dit accent op versterking van de interne communicatie staat echter de realiteit dat het eigen ledenbestand nog maar ten dele is aangesloten op Internet. De percentages aangesloten leden lopen uiteen van 10% (Vrouwenbelangen) tot ongeveer 40-50% (WOUW-Amsterdam, VVAO). Binnen het Netwerk-ZMV (regio Utrecht) is het percentage actieve leden dat online is (bijna) 100%. Het bestuur hanteert hier de lijn intern alleen nog digitaal te willen communiceren.

Van de onderzochte organisaties is binnen de KVO en de VVAO een proces gaande van aansluiting van de afdelingen op Internet. Bij de KVO is nu ongeveer 15% (35 van de 250), bij de VVAO ongeveer de helft (16 van de 33) van de afdelingen online. Conclusie is dat de meeste vrouwenorganisaties die Internet gebruiken, te maken hebben met interne communicatie-patronen via twee ‘snelheden’: communicatie met de leden/afdelingen die wel dan wel niet zijn aangesloten op Internet. Als een organisatie in die situatie probeert om met Internet doelmatigheidswinst te boeken, stuit zij op problemen. Illustratief is het voorstel van het bestuur van Vrouwenbelangen om het Bestuursnieuws alleen nog via e-mail/Internet te verspreiden. Dit is ongetwijfeld veel doelmatiger. Maar om dit te laten functioneren werd de constructie voorgesteld dat kaderleden met e-mail een aantal kaderleden zonder e-mail ‘adopter’ voor de verspreiding van het nieuws. Een dergelijke constructie brengt op zichzelf weer kosten met zich mee.

Afgezien van informatievoorziening komt *versterking van de externe communicatie* (met de achterban buiten het eigen ledenbestand of met het bredere publiek), zowel in de feitelijke site-ontwikkeling als in ambities minder pregnant naar voren. Wel worden de sites gebruikt voor het werven van leden en abonnees (mobilisering van hulpbronnen). Verschillende organisaties hebben ambities om ook discussie op de site mogelijk te maken, maar die ambities zijn niet duidelijk extern gericht. Geen enkele onderzochte site bevat op dit moment een uitnodiging aan niet-leden om een mening naar voren te brengen, overigens ook niet aan de leden.¹²

Externe communicatie, in de zin van het onderhouden van *netwerken met andere organisaties*, is bij de basisorganisaties met een externe functie uiteraard belangrijk. Voorbeelden zijn het Steunpunt Vrouwen en de Bijstand en Vrouwenbelangen. Ze krijgt gestalte via (1) links en (2) e-mail gebruik. Organisaties met een sterke interne gerichtheid (Netwerk ZMV, VVAO) hebben in de interviews expliciet aangegeven Internet niet of nauwelijks te gebruiken voor netwerkvorming met andere organisaties.

Proces van toe-eigening van Internet - Van de zes onderzochte organisaties zijn twee online gegaan in 1996, gestimuleerd door de Internetervaringen tijdens de VN Wereld Vrouwenconferentie in Beijing (1995). De andere vier zijn in 1998/1999 online gegaan. Bij de realisering van deze initiatieven was de basis van beschikbare hulpbronnen, vooral menskracht, steeds erg smal. De Internetinitiatieven werden meestal gerealiseerd door een of enkele individuen. Wel slaagden drie van de onderzochte organisaties (Vrouwenbelangen, WOUW-Amsterdam en de VVAO) er spoedig in om een goed functionerende Internetredactie, ‘computergroep’ of ICT-commissie te vormen. Bij de KVO werd het online gaan gestimuleerd door het ICT-

¹² Een enkele site geeft wel een e-mailadres voor bezoekers die opmerkingen willen maken over de site.

project 'Boeren, Burgers, Buitenlui' waaraan door de Rabobank werd meegewerkt. Wanneer een organisatie vervolgens de stap zet om ook de afdelingen aan te sluiten (VVAO en KVO in de onderzoeksgroep) is de interesse van individuele leden weer zeer bepalend. Financiën zijn een belemmering - de investeringskosten zijn hoog -, maar de onderzochte organisaties hebben deze factor wel steeds 'onder de knie gekregen'. Financiering vond plaats:

1. uit het eigen budget;
2. uit een specifieke subsidie (lokale overheid, particulier fonds of financierder);
3. uit een spaarpotje (vanuit projectsubsidies e.d.).

In het algemeen zijn de Internet-initiatieven centraal geïnitieerd. Bij één organisatie (VVAO) was sprake van initiatieven bij enkele afdelingen. Het landelijke bestuur nam deze initiatieven over; vrees voor 'wildgroei' speelde hierbij mee.

Als men bij 'het proces van online gaan' ook de ambities van organisaties betreft, dan kan een gebrek aan hulpbronnen opnieuw een belemmerende rol gaan spelen. Interactieve toepassingen van Internet, het op een professioneel niveau ontwikkelen van de site en het tot stand brengen van een intern communicatienetwerk, vergen een inzet van mensen en een financiële investering die voor basisorganisaties met krappe middelen, en afhankelijk van vrijwilligerswerk, moeilijk is op te brengen.

Effecten van Internetgebruik – In het analysekader wordt onderscheid gemaakt tussen effecten op (1) de mobilisering van hulpbronnen, (2) relaties met de omgeving en (3) management van interne en externe beeldvorming. Bovendien wordt onderscheid gemaakt naar de mate van ingrijpendheid van de veranderingen bij de effecten, namelijk (a) verhoging van doelmatigheid en doeltreffendheid, (b) innovatie(s) binnen het handelingsrepertoire en (c) transformatie van de organisatie. Wat de inhoudelijke dimensie betreft, zijn de meeste effecten waarneembaar bij de mobilisering van hulpbronnen, met inbegrip van interne communicatie, en de relaties met de omgeving. Bij mobilisering van hulpbronnen gaat het om:

- a. ophalen van informatie,
- b. werven van leden, abonnees of donateurs,
- c. communicatie tussen bestuursleden en andere actieve leden.

Naar de omgeving toe ondersteunen e-mail en Internetgebruik de communicatie tussen kaderleden van vrouwenorganisaties onderling en met andere relevante organisaties, zowel nationaal als internationaal. Verder ervaren organisaties dat de site functioneert als een 'open venster' of 'portaal' naar de buitenwereld. Daarvan wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt door journalisten, maar ook wordt men benaderd door vrouwen die anders niet of met moeite met de betrokken organisatie in contact zouden zijn gekomen.

Ook kunnen enkele effecten worden waargenomen in de sfeer van interne en externe beeldvorming. Het gaat dan om informatievoorziening over emancipatieproblemen. Een voorbeeld is de informatie op de site van Vrouwenbelangen over de man/vrouw verdeling in vertegenwoordigende politieke organen.

De effecten zitten momenteel nog op een elementair instrumenteel niveau. Ook de effecten die de organisaties in de interviews zelf hebben genoemd, liggen sterk op het vlak van doelmatigheid en doeltreffendheid (sneller, goedkoper etc.). Vernieuwing van mobilisatie- en communicatiepatronen is nog nauwelijks zichtbaar. Sommige ambities van organisaties wijzen wel in de richting van mogelijke innovaties in de interne communicatie. Een voorbeeld van een ambitie van dat type is die van het

Landelijk Steunpunt Vrouwen en de Bijstand om alle comités aan te sluiten op een netwerk. Kleine voorbeelden van feitelijke innovaties kunnen hier en daar worden aangetroffen. De afstemming bij Vrouwenbelangen tussen de Internetredactie en de redactie van het Themablاد kan worden gezien als een begin van innovatie in de manier waarop met een ‘mediamix’ wordt gecommuniceerd met de leden en de buitenwereld. Een voorbeeld in de sfeer van de relaties met de omgeving is de ervaring van KVO dat zij, sinds zij online is, meer concepten binnenkrijgt van beleidsvoornemens van andere organisaties en daarmee meer ‘inspraak’ verwerft in de beleidsontwikkeling van die organisaties..

De tot nu toe waargenomen effecten zijn samengevat in het onderstaande schema (schema 2).

Schema 2: effecten van het huidige Internetgebruik

	Verhoging van doeltreffendheid en doelmatigheid	Innovatie	Transformatie
Mobilisering van hulpbronnen	x	(x)	
Relaties met de Omgeving	x	(x)	
Management van interne en externe beeldvorming	x		

HOOFDSTUK 3 VERTEGENWOORDIGENDE ORGANISATIES

In dit hoofdstuk komen aan bod:

1. Nederlandse Vrouwen Raad
2. Vrouwen Alliantie
3. Tiye-International.

3.1 De Nederlandse Vrouwen Raad

Organisatie, handelingsrepertoire - De Nederlandse Vrouwen Raad (NVR), waarvan de voorloper werd opgericht in 1898, is een koepelorganisatie van 54 vrouwenorganisaties. Haar doelstelling omschrijft de NVR als volgt:

- te bevorderen dat vrouwen zich van hun positie en mogelijkheden bewust worden;
- te stimuleren dat zij daadwerkelijk medeverantwoordelijkheid dragen op alle terreinen in de samenleving.

De NVR vervult daartoe de volgende drie functies:

- (1) platformfunctie: uitwisseling tussen de lidorganisaties van informatie, ideeën en visies. Zo organiseert het bestuur jaarlijks vier platformbijeenkomsten over een actueel onderwerp;¹³
- (2) spreekbuisfunctie: naar buiten brengen van gezamenlijke standpunten, voeren van actie;
- (3) vertegenwoordigingsfunctie: onderhouden van vertegenwoordigingen in nationale en internationale organisaties, van contacten met andere koepelorganisaties, ministeries, politici enzovoorts.

Het functioneren van de NVR staat door verschillende ontwikkelingen onder druk. In de eerste plaats is er een afnemende geldstroom van de overheid. In het verleden kreeg de NVR structurele subsidie, onder andere voor informatievoorziening ten behoeve van de vrouwenbeweging, een activiteit die later is verzelfstandigd en vervolgens is opgegaan in E-Quality. Van structurele subsidie is nu geen sprake meer. De NVR moet dan ook een groot beroep doen op vrijwilligers. Er is één part-time administratieve medewerker. Wel ontvangt de NVR een projectsubsidie voor de commissie Duurzame Ontwikkeling. Daarvan kan een beleidsmedewerkster worden betaald en kan ook het gedeelte van de NVR-site gewijd aan Duurzame Ontwikkeling goed onderhouden worden. In de tweede plaats sluit de structuur van de organisatie niet meer aan bij de manier waarop vooral jonge vrouwen zich organiseren. De NVR is een klassieke middenveldorganisatie. Statutair kunnen alleen organisaties met rechtspersoonlijkheid toetreden. Daarom mist de NVR aansluiting bij vrouwen die zich in lossere verbanden organiseren, bijvoorbeeld via Internet. In de derde plaats is er een toenemende druk vanuit de eigen achterban op de NVR om zijn meerwaarde te bewijzen.

Internetgeschiedenis - In 1998 is begonnen met de ontwikkeling van de site. Binnen het NVR-bestuur bestond de behoefte meer actueel nieuws te brengen en ook meer interactie te realiseren zowel richting lidorganisaties als buitenwacht. Door de

¹³ Op 20 november 1997 organiseerde de NVR een platformdag over 'Vrouwen en Internet'.

toenmalige voorzitter werd Nancy Tophoven, eigenaar van het Internetbedrijf Digisites en lid van de Nederlandse Vereniging van Vrouwen met een Hogere Opleiding benaderd. Zij heeft de homepage voor de NVR (gratis) ontwikkeld. Het bestuur heeft de Internetactiviteiten altijd gesteund, maar het kostte moeite om iemand binnen het bestuur te vinden die het onderhouden van de site daadwerkelijk op zich nam. In de praktijk was het de Commissie Duurzaamheid die de site van de grond heeft getrokken. Op dit moment (maart 2001) is Nancy Tophoven webmaster van de site, en is een bestuurslid verantwoordelijk voor de inhoud.

Ter gelegenheid van zijn 100-jarig bestaan (november 1998) bood de NVR de leden een eigen homepage aan als cadeau. De homepages werden volgens een standaardontwerp vormgegeven door Digisites. Het idee was om zo te proberen de leden over de drempel van het online gaan te trekken. Het cadeau hield in:

- ruimte op de server van Antenna (een Nederlandse host van veel sociale bewegingsorganisaties);
- een homepage;
- deze pagina op CD-rom;
- later (na een jaar) een mogelijkheid tot uitbreiding van de site.

Voor dit laatste aanbod bleek weinig animo te bestaan; slechts enkele lidorganisaties hebben later de site laten actualiseren of uitbreiden¹⁴.

Huidig gebruik van Internet - De huidige site van de NVR die overigens benaderd moet worden via Vrouwen.Net, bevat:

- een profiel van de vereniging (ook Engelstalig);
- een overzicht van de inhoud van de actuele Nieuwsbrief;
- de themasite van de Commissie Duurzame Ontwikkeling en een database in het kader van het project Gender en Water;
- overzicht van de leden van de NVR met doorklikmogelijkheid naar de homepages die hen eind 1998 is aangeboden;
- een lijst van een beperkt aantal vrouwenorganisaties die aangesloten zijn op Internet, portaalsites en andere voor vrouwen interessante plaatsen op Internet;
- actuele links.

E-mail wordt op dit moment vooral gebruikt voor de onderlinge communicatie tussen bestuursleden, en verder vooral in internationale contacten, waaronder vrouwenorganisaties in Oosteuropese landen en ontwikkelingslanden.

Ambities, vooruitzichten - Het bestuur vindt dat de NVR onvoldoende toekomt aan het uitbuiten van Internet als medium voor interactie met de eigen achterban. Zo zou het bestuur mogelijkheden willen bieden voor online discussie over actuele ontwikkelingen op het gebied van emancipatiebeleid, bijvoorbeeld over de recente beleidsnota's van het ministerie. Dan zouden zowel de forumfunctie als de spreekbuisfunctie slagvaardiger worden vervuld.

Effecten van het Internetgebruik - E-mail en Internet zijn erg behulpzaam bij het communiceren met partners in de verschillende organisatorische netwerken. In de communicatie met 'de basis' is het medium nog aanvullend.

¹⁴ Overigens waren enkele lidorganisaties toen al online, zoals Vrouwenbelangen (zie par. 2.1)

De mogelijkheid tot downloaden van informatie komt de efficiëncy zeer ten goede. Daar staat een aanzienlijke (eenmalige) startinvestering die een organisatie moet doen, tegenover. Dit laatste wordt door de overheid te weinig onderkend.

3.2 Vrouwen Alliantie

Organisatie, handelingsrepertoire - De Vrouwen Alliantie is een koepel van 46 vrouwenorganisaties en vrouwengroepen. Ze streeft naar “een samenleving waarin iedereen via betaald werk en bij het ontbreken daarvan via een individuele volwaardige uitkering in eigen onderhoud kan voorzien en in staat is dit te combineren met zorgverantwoordelijkheid”.

Vrouwen Alliantie is ontstaan uit een fusie in 1994 van de Associatie voor Herverdeling van Betaalde en Onbetaalde Arbeid en het Breed Platform Vrouwen voor Economische Zelfstandigheid. Deze beide organisaties zijn ontstaan in het begin van de jaren 80. Met haar specifieke gerichtheid op herverdeling van arbeid en economische zelfstandigheid onderscheidt de Alliantie zich van de NVR.

De activiteiten van de Alliantie zijn gericht op (1) het vergroten van het draagvlak voor haar doelstellingen en standpunten bij de aangesloten organisaties en bij het bredere publiek en (2) directe beleidsbeïnvloeding en politieke druk. De Alliantie wil hiervoor ook een ‘denktankfunctie’ vervullen en discussies stimuleren. Ze onderhoudt een documentatiecentrum, geeft tenminste viermaal per jaar een nieuwsbrief uit en organiseert landelijke en regionale studiedagen.

De Alliantie krijgt een structurele subsidie van de Directie Coördinatie Emancipatiebeleid (DCE) van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). Er is een staf van 6 (part time) stafmedewerkers, 4 (part time) secretariaatmedewerkers en een systeembeheerder.

Internetgeschiedenis - Sinds 1995/1996 is de Vrouwen Alliantie online. Tot 1999 was er 1 PC met Internet/e-mailaansluiting. De website was niet meer dan een uithangbord en werd nauwelijks onderhouden. Intern waren de administratie, projectbeheer e.d. slecht geoutilleerd. Met de komst van een nieuwe directeur en stafmedewerker, beiden met meer besef en know how op het gebied van ICT, zijn initiatieven genomen om deze achterstand in te halen. De invoering van nieuwe ICT werd in het meerjarenplan opgenomen en er is subsidie gekregen van SZW.

Huidig gebruik van Internet - Dit gebruik kan worden gegroepeerd in vier domeinen:

- (a) intern: communicatie binnen het bureau. Dit is belangrijk, vanwege het part time werken;
- (b) extern naar buiten: presentatie naar de buitenwereld, (nu nog incidentele) communicatie met de aangesloten organisaties en dan vooral met kaderleden die online zijn;
- (c) extern naar binnen: informatie binnenhalen van ministeries, Tweede Kamer enzovoorts;
- (d) internationaal: contacten, netwerken, informatie binnenhalen. De internationale communicatie verloopt (buiten de congressen) grotendeels via e-mail. De Vrouwen Alliantie coördineerde voor Nederland de Womensmarch 2000. Internationaal verliep de communicatie grotendeels per e-mail. Binnen Nederland was dat niet op die schaal mogelijk, omdat niet alle regionale contactpersonen op Internet waren aangesloten.

De site van de Vrouwen Alliantie ziet er als volgt uit:

- basisinformatie over de vereniging;
- agenda;
- reacties van de Alliantie op beleidsvoornemens van de overheid en adviezen: met mogelijkheid tot downloaden en in een enkel geval een e-mail link om te reageren;
- persberichten;
- projecten: met doorklikmogelijkheden;
- lijst van aangesloten organisaties, met links naar de 25 (van de 46) lidorganisaties met een eigen website;
- een lijst van links naar portaalsites, een beperkt aantal vrouwenorganisaties en sites van sociaal-economische actoren (o.a. de SER).

Ambities, vooruitzichten - Sinds 1 januari 2000 functioneert er een netwerk op kantoor. Er is een nieuwe website in ontwikkeling.

Een volgende stap is een Intranet voor de aangesloten organisaties. Er wordt gestart met een pilot met een klein aantal organisaties, want veel lidorganisaties hebben niet de draagkracht om voldoende in Internet te investeren. Het gebruik van Internet voor de communicatie met de leden sluit aan bij het streven van het bestuur om intern meer een bottom-up benadering te volgen, door de achterban meer te betrekken bij de bepaling van standpunten.

De Vrouwen Alliantie wil een 'leader' worden met webdiscussies, maar beseft wordt dat dit veel inhoudelijke inspanning vergt, PR-activiteiten enzovoorts. De verdere ontwikkeling op het gebied van ICT gaat dan ook hand in hand met verdere professionalisering op PR-gebied. Ook voor dit laatste heeft de Alliantie een subsidie toegekend gekregen van SZW.

3.3 TIYE- International¹⁵

Organisatie, handelingsrepertoire - Tiye-International, opgericht in 1994, is de koepelorganisatie van (momenteel¹⁶) landelijke organisaties van zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwen¹⁶.

Tiye-International stelt zich ten doel de maatschappelijke participatie op diverse niveau's, deelname aan besluitvorming en de economische zelfstandigheid van zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwen te verbeteren. De organisatie richt zich op beleidsbeïnvloeding, op nationaal, Europees en mondiaal niveau. Ze heeft een consultatieve status binnen de Economische en Sociale Raad (ECOSOC) van de Verenigde Naties. Haar activiteiten bestaan ondermeer in nationale en internationale vertegenwoordigingen, aanpak van strategische thema's in projecten (nationaal en internationaal) en deskundigheidsbevordering. De organisatie wordt hierbij inhoudelijk ondersteund via beleids- en/of thematische werkgroepen.

Tiye heeft zich sinds haar oprichting geleidelijk aan een positie weten te verwerven in het emancipatieveld. De organisatie ontvangt geen structurele subsidie. Het Tiye-

¹⁵ Tiye was de naam van een zwarte Nubische prinses. Zij was gemalin van farao Amenhotep Ø en trad naast hem op als koningin van Egypte. Zij was de moeder van de 'ketterse' farao Achnaton en (wellicht) ook van Toetanchamon.

¹⁶ Van deze 16 organisaties zijn er 2 met een eigen website online, nl. Netwerk ZMV en ZAMI.

bestuur vindt dat de organisatie daar intussen wel aan toe is. Bovendien gaat teveel energie zitten in het zoeken naar middelen. Incidenteel komen subsidies binnen voor projecten, o.a. van de Nederlandse Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (NCDO) en de Directie Coördinatie Emancipatiebeleid (DCE). De organisatie drijft dus grotendeels op vrijwilligerswerk ('onbetaalde professionals'). Sinds kort is een betaalde bureamedewerker aangetrokken uit ID-gelden. Afhankelijk van de financiën komt ongeveer 6 keer per jaar een nieuwsbrief uit.

Internetgeschiedenis - Het Tiye-bestuur ziet Internet als een middel om de effectiviteit van de organisatie te vergroten. In de afgelopen jaren heeft Tiye verschillende malen geprobeerd subsidie te krijgen voor een ICT-project 'ZMV vrouwen en meisjes en de informatie-samenleving'. Dat is niet gelukt. Het bestuur probeert nu sponsorgelden te werven. Sinds een paar maanden is er op het kantoor een PC. Deze is aangeschaft uit een intern 'spaarpotje'. Het bestuur hoopt nu ook snel Internet te installeren. De ICT-expertise is tot nu toe gehaald bij familie en vrienden. De meeste bestuursleden hebben thuis een aansluiting op Internet. Individuele bestuursleden kunnen dus wel het Net op en e-mailen. Maar centraal is de organisatie (nog) niet aangesloten, wat de nodige technische rompslomp met zich meebrengt, en zij heeft nog geen eigen website. Het Netwerk ZMV-Vrouwen is gevraagd een website te ontwikkelen.

Ambities, vooruitzichten - Het Tiye-bestuur staan de volgende gebruiksmogelijkheden van Internet voor ogen:

- a. het volgen van de nationale, Europese en internationale agenda;
- b. informatie binnenhalen voor het ondersteunen van het lobbywerk. Voor effectief lobbyen is Internet onmisbaar, omdat men steeds op de nieuwste versies van documenten moet reageren;
- c. informatieverspreiding onder de leden en in het veld;
- d. online meedoen aan 'public hearings' van internationale organisaties;
- e. meedoen aan discussies en chatsessies met beleidsmakers en politici;
- f. netwerkvorming via links;
- g. voorkomen van nieuwe vormen van uitsluiting.

3.4 Analyse

Met de Nederlandse Vrouwen Raad, Vrouwen Alliantie en Tiye-International hebben we de drie belangrijkste koepels van vrouwenorganisaties in beeld. Opvallend zijn de verschillen tussen deze drie organisaties wat betreft hun financiële basis. Vrouwen Alliantie ontvangt een structurele subsidie van SoZaWe. De Nederlandse Vrouwen Raad ontvangt een projectsubsidie voor haar project Duurzaamheid. Tiye is eveneens aangewezen op projectsubsidies.¹⁷ Deze verschillen werken door in de graad van professionalisering. NVR en Tiye steunen nagenoeg geheel op vrijwilligerswerk. Vrouwen Alliantie heeft 6 part time stafmedewerkers in dienst.

Het *Internet-gebruik*, met name de site-ontwikkeling, volgt deze verschillen tamelijk nauwkeurig:

¹⁷ Deze verschillen kunnen tot op zekere hoogte worden verklaard uit criteria van de betrokken ministeries.

- Tiye is nog bezig met online te gaan. Uit een eigen spaarpotje, gevoed uit reis-kostenvergoedingen e.d., is apparatuur aangeschaft. Het maken van de site moet nog gebeuren (stand van zaken maart 2001).
- De NVR is sinds 1998 online. De inhoud van de site bestaat nog uitsluitend uit informatievoorziening. Wel is recent dynamische informatie toegevoegd met overzichten van de Nieuwsbrief.
- De site van Vrouwen Alliantie is het verst ontwikkeld. De site bevat veel actuele (dynamische) informatie over de activiteiten van de organisatie. Toch bestaat ook deze site vrijwel uitsluitend uit informatievoorziening. Veel documentatie kan worden gedownload. Hier en daar is er een mogelijkheid om te reageren op een advies: de eerste site van de tot nog toe besproken organisaties waarop de functie meningspeiling voorkomt, al is het dan (nog) zeer bescheiden!

De *Internet-ambities* van de NVR en de Alliantie zijn beide vooral gericht op de relaties met de achterban. De Alliantie heeft plannen om een Intranet-achtig netwerk te ontwikkelen om met de lidorganisaties te communiceren. Ze beoogt hiermee het draagvlak voor haar politieke werk bij de achterban te vergroten zonder afbreuk te doen aan de slagvaardigheid. Nu ligt hier voor de organisatie een spanningsveld. De snelheid van een digitaal netwerk biedt in dit opzicht nieuwe mogelijkheden. Ook het NVR-bestuur heeft deze interactieve mogelijkheden van Internet op het oog. Verder leeft bij het bestuur de gedachte dat Internet het mogelijk maakt om aansluiting te vinden bij nieuwe vrouwen-netwerken die geen klassieke organisaties zijn. Het bestuur onderkent dat de NVR, alleen al vanwege zijn organisatiestructuur nu deze aansluiting mist.

De ambities van Tiye zijn meer rechtsstreeks gericht op ondersteuning van de externe beleidsbeïnvloeding. Het Tiye-bestuur ziet Internet vooral als een instrument dat tegenwoordig onmisbaar is in het nationale en internationale lobbywerk.

Ook de vertegenwoordigende organisaties hebben echter te maken met een beperkte aanwezigheid op Internet onder de lidorganisaties. Daarom wil de Vrouwen Alliantie bijvoorbeeld haar Intranetproject starten met een pilot. Veel aangeloten organisaties hebben niet de draagkracht om voldoende in Internet te investeren.

Met alle verschillen tussen de drie organisaties in hulpbronnen, valt toch op dat in *het proces van toe-eigening van Internet* niet alleen bij de NVR, maar ook bij de Vrouwen Alliantie het initiatief uitging van enkele individuen met inzicht in het medium. De NVR steunde hierbij op een lid van een van de aangesloten organisaties (de VVAO), bij de VA waren een nieuwe stafmedewerker en directeur de drijvende kracht. Bij Tiye is voor de site-ontwikkeling sprake van een beroep op een van de aangesloten organisaties, het Netwerk ZMV.

De *effecten van het huidige gebruik van Internet* zijn, samengevat, de volgende:

- mobilisering van hulpbronnen: vooral het binnenhalen van informatie;
- relaties met de omgeving: onderhouden van relaties met partners in het netwerk, vooral ook internationaal;
- management van beeldvorming: informatievoorziening (naar buiten) over emancipatiethema's.

De huidige effecten bewegen zich op het niveau van doeltreffendheid en doelmatigheid. Sommige ambities kunnen leiden tot vernieuwing of zelfs tot transformatie. De voornemens van de Vrouwen Alliantie (Intranet) kunnen leiden tot

vernieuwing van de relaties met de lidorganisaties. En als de Nederlandse Vrouwen Raad de in dit onderzoek geuite ideeën met Internet consequent zou nastreven, kan dit leiden tot transformatie van deze koepelorganisatie tot een organisatieverband, waarbij zowel klassieke vrouwenorganisaties als nieuwe vrouwennetwerken zijn aangesloten.

HOOFDSTUK 4 DIENSTVERLENENDE ORGANISATIES

In dit hoofdstuk komen de volgende organisaties aan de orde:

1. Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging
2. Stichting Vrouwenhuis Amsterdam
3. E-Quality

4.1 Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging

Organisatie, handelingsrepertoire - In 1935 werd het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) opgericht, een initiatief van drie vrouwen met de intentie om de geschiedenis van de vrouwenbeweging, nationaal en internationaal, vast te kunnen leggen en te bestuderen. In 1988 ging het IAV een fusie aan met het Informatie- en Documentatiecentrum voor de Vrouwenbeweging en het tijdschrift *Love*, hetgeen resulteerde in het huidige IIAV.

Doelstelling van het IIAV is het behouden van het cultureel erfgoed van vrouwen en het vergroten van het inzicht in de bijdrage van vrouwen aan de maatschappelijke ontwikkeling, in Nederland en elders in de wereld. Kerntaken zijn:

- a) het verzamelen, bewaren en documenteren van dat cultureel erfgoed;
- b) het verschaffen van informatie over de positie van vrouwen en het bevorderen van een goede spreiding hiervan.

Belangrijk hierbij is dat de kennis effectief kan worden ingezet voor wetenschappelijk onderzoek, beleidsontwikkeling en politieke besluitvorming.

In de laatste 5 jaar heeft het IIAV vooral gewerkt aan zijn positie als internationaal expertisecentrum en aan samenwerkingsverbanden op nationaal en internationaal niveau. Daarnaast heeft het zijn dienstverlening uitgebreid door vergaande automatisering en het beschikbaar stellen van informatie en databestanden op Internet. Het IIAV heeft ongeveer 30-40 (staf-)medewerkers in dienst. Het krijgt een structurele subsidie van de Directie Coördinatie Emancipatiebeleid, en daarnaast verschillende projectsubsidies van nationale en internationale instanties.

Internetgeschiedenis - Het IIAV heeft de nieuwe informatie- en communicatietechnologieën in de loop van de 90er jaren snel in haar werkzaamheden geïntegreerd, omdat het anders vooral op internationaal niveau onmogelijk is om mee te komen.

In de laatste vijf jaar heeft het IIAV zich met het ontwikkelen en coördineren van verschillende internationale projecten ontwikkeld tot een van de meest vooraanstaande internationale actoren op het terrein van vrouweninformatievoorziening.

- In 1998 organiseerde het IIAV de 'Know How Conference on the World of Women's Information'. Aan deze conferentie namen informatiespecialisten deel uit 83 landen met het oogmerk de zichtbaarheid en toegankelijkheid van informatie over vrouwen te verbeteren.
- Een van de uitvloeisels van de voorbereiding van deze conferentie is het project 'Mapping the World of Women's Information Services'. Een website biedt toegang tot een database van vrouweninformatievoorzieningen. Informatieverzorging werd in deze conferentie sterk benaderd vanuit de invalshoek van beleidsbeïnvloeding.
- European Women's Thesaurus: in 1997/1998 was het IIAV projectleider van een project dat heeft geresulteerd in een Engelstalige trefwoordenlijst om Europese

databestanden toegankelijk te maken. Deze dient als basis voor vrouwenthesauri in de Europese taalgebieden.

- European Women Action 2000. Ook dit project kan worden gezien als uitvloeisel van de Know How Conferentie. Een van de daar aangewezen speerpunten was de in 2000 plaatsvindende Review Conferentie ('Beijing +5'), waarop de vooruitgang is geëvalueerd met de afspraken die zijn gemaakt op de Wereldvrouwenconferentie in 1995 in Beijing. De website van het European Women Action 2000 is een informatie-en communicatieplatform dat Europese NGO's ondersteunt bij hun deelname aan dit evaluatieproces.¹⁸

Met deze ontwikkelingen is het IIAV een steeds grotere rol gaan spelen bij de (digitale) facilitering van beleidsinvloed door de vrouwenbeweging in de internationale arena. Daarin krijgt ze te maken met grass-rootsverbanden van vrouwen. En daarmee heeft ze haar domein van activiteiten uitgebreid buiten haar oorspronkelijke kerntaken, het beheer van het culturele erfgoed van de vrouwenbeweging en het functioneren als informatie-intermediair.

Internetgebruik – Zoals hierboven is aangegeven, heeft het IIAV Internet in zijn dagelijkse werkzaamheden volledig geïntegreerd.

De site van het IIAV heeft een Nederlandstalige en Engelstalige versie. Het hoofdframe bevat de rubrieken (1) informatie over het IIAV, (2) collecties, (3) diensten, (4) nieuws, (5) projecten en (6) publicaties. Daarnaast is er een sectoraal ingedeeld frame, bestaande uit (1) IIAV, (2) Digitaal Informatiecentrum, (3) Internationale samenwerking en (4) Tijdschrift Lover.

In het Digitaal Informatiecentrum zijn de verschillende catalogi, databases en databanken van het IIAV bijeengebracht die online raadpleegbaar zijn. Hieronder bijvoorbeeld de 'Mapping the World'-database en de database 'Zwarte, Migranten en Vluchtelingenvrouwen'. Deze databases dienen in het algemeen de toegankelijkheid van het materiaal dat bij het IIAV of in andere archieven aanwezig is, daar dus kan worden ingezien of waarvan men fotokopieën kan bestellen. Het aanbod van full text is nog beperkt.

Via de rubriek Internationale samenwerking is ondermeer de website van European Women Action 2000 te bezoeken.

Ambities en vooruitzichten - Het IIAV wil zich ontwikkelen tot een 'virtueel informatiecentrum'. Meer informatie zal via Internet beschikbaar gesteld en toegankelijk worden gemaakt, niet alleen in databases, maar ook in full tekst. Ook zal de dienstverlening via Internet worden uitgebreid: bestaande producten en diensten worden omgezet in een Internetvariant en nieuwe vormen van dienstverlening via Internet worden ontwikkeld.

Het IIAV gaat met de Joke Smit Stichting, de initiatiefnemer van www.emancipatie.nl, samenwerken voor de verdere ontwikkeling van een informatie-infrastructuur op het gebied van emancipatie. Deze zou de volgende functies moeten vervullen:

1. het geven van een zo breed mogelijk beeld van de ontwikkelingen en discussies inzake het emancipatieproces;
2. het zichtbaar maken van en het versterken van het emancipatiedraagvlak in de samenleving;

¹⁸ Zie verder hoofdstuk 5.

3. het stimuleren en ondersteunen van het emancipatieveld om een actiever gebruik te maken van Internet;
4. het activeren tot en inspireren van maatschappelijke discussie en zo mogelijk ook samenwerking;
5. het exploiteren van nieuwe digitale kansen en mogelijkheden om het emancipatieproject te versterken en te versnellen.

4.2 Stichting Vrouwenhuis Amsterdam

Organisatie, handelingsrepertoire - De stichting is in 1973 opgericht met als doel het beheren van gebouwen als faciliteit voor het ontplooiën van feministische activiteiten. In die beginperiode waren dat bijvoorbeeld praatgroepen van vrouwen. Het gebouw biedt ruimte aan kantoren van vrouwenorganisaties; er zijn vergaderruimtes, die verhuurd worden; er is een bibliotheek; er is een computerruimte voor cursussen. De cultuur van de vrouwenbeweging wordt gekenmerkt door laagdrempeligheid. Door de faciliteiten aan te bieden verlaagt de stichting de drempel voor vrouwen om allerlei activiteiten te ondernemen. De Internet-activiteiten van het Vrouwenhuis (sinds 1995) vormen een nieuwe invulling van de doelstelling van de stichting. In overeenstemming met de cultuur van laagdrempeligheid, zelforganisatie e.d. is de mate van professionalisering laag. Er zijn nu drie professionele arbeidskrachten, onderwie de directeur.

Internetgeschiedenis - In 1995 werd in Amsterdam een 'spiegelcongres' gehouden, tegelijkertijd met de VN vrouwenconferentie in Beijing. Via Internet hielden de congresgangers in Amsterdam bij wat er in Beijing gebeurde en discussieerden daarover.

Internet werd aanvankelijk nog niet zo serieus genomen binnen de vrouwenbeweging, het werd vooral gezien als een nieuw commercieel medium. Het spiegelcongres was echter zo succesvol dat men serieuzer over het nieuwe medium ging nadenken. Internet sluit goed aan bij de cultuur van de vrouwenbeweging. Binnen de beweging is communicatie erg belangrijk; het Internet biedt hiertoe nieuwe mogelijkheden. Het ontwikkelen van netwerken is een oude strategie, die goed bij het nieuwe Internet past. Werken met Internet in de vrouwenbeweging sluit ook aan bij de klassieke doelstelling van 'empowerment'. Het biedt ook nieuwe arbeidsmarktperspectieven voor vrouwen. De enige drempel is de techniek.

Daarnaast speelde de grote aandacht voor het nieuwe medium in de actualiteit een rol. De vrouwenbeweging en de stichting konden niet achterblijven. Internet bleek echter ook al snel erg functioneel. Internet maakte het voor de vrouwenbeweging mogelijk zich opnieuw te hergroeperen, en wel op internationale impulsen. Voor de stichting Vrouwenhuis bood het een nieuwe mogelijkheid om zich te profileren, en om haar financiële onafhankelijkheid te vergroten.

De eerste initiatieven op Internet verliepen via DDS (De Digitale Stad) en 'De Balie'. In eerste instantie is meegelift op hun deskundigheid. In 1996 is door de stichting het 'Vrouwenplein' op DDS ontwikkeld. De kosten werden gedekt met een overheids-subsidie via het IPP (Instituut voor Publiek en Politiek). De deelnemende organisaties stonden als gebouwen op het plein en waren zo te bereiken. Het aantal deelnemende organisaties was 30; voor 19 organisaties werden websites gemaakt.

Het Vrouwenplein was vanaf het begin sterk georiënteerd op vrouwenorganisaties in Amsterdam.

Sinds het einde van 1996 organiseert het Vrouwenhuis Internetcursussen. Behalve een bron van inkomsten waren deze cursussen, zeker in het begin, ook een bron van gekwalificeerde arbeidskrachten. De vrijwilligers die na een cursus met Internet aan de slag gingen voor de stichting, stroomden echter vrij snel (op zijn hoogst na een paar jaar) door. Hierdoor wordt de ontwikkelde (persoonsgebonden!) kennis moeilijk vastgehouden in de organisatie. Jarenlang heeft het Internetproject gedraaid rond enkele actieve vrouwen. Mede hierom heeft het project moeilijke periodes door- gemaakt, maar ook vanwege de techniek die zich a.h.w. eindeloos vernieuwt. Toen de 'IBM-eenvoud' standaard werd, kwam het project wat dat betreft in een rustiger vaarwater.

Achteraf kan worden vastgesteld dat het Vrouwenhuis 'in' het project van DDS is gestapt. Dat kon toen eigenlijk niet anders, omdat het Vrouwenhuis nog geheel afhankelijk was van anderen, wat betreft kennis en ervaring met Internet. De relatie met DDS gaf ook stabiliteit aan het project. Later zijn de omstandigheden gewijzigd, en daarmee ook de verhoudingen tussen de stichting en DDS. Langzamerhand werd de verhouding tussen dienstverlening en prijs van DDS ongunstiger in vergelijking met commerciële providers. Per 1 april 2000 heeft de stichting haar abonnement bij DDS opgezegd. Sindsdien is ook het Vrouwenplein een dienst van de stichting Vrouwenhuis.

Internetgebruik – De site van het Vrouwenhuis geeft informatie over de verschillende diensten die de stichting biedt aan (non profit) vrouwenorganisaties. De stichting biedt kantoorfaciliteiten aan zeven organisaties, waaronder het Comité Vrouwen en de Bijstand Amsterdam, WOUW-Amsterdam en ZAMI (podium voor zwarte, migranten en vluchtelingenvrouwen). Deze organisaties hebben een eigen site die gelinkt is met de site van het Vrouwenhuis.

Onderdeel van het dienstenpakket is het 'Internetsteunpunt' dat bestaat uit:

- de portalsite www.vrouwenplein.nl;
- het digitaal prikbord met actuele aankondigingen van activiteiten van vrouwen-organisaties die algemeen toegankelijk zijn: dit is een onderdeel van het Vrouwenplein, maar is afzonderlijk benaderbaar;
- computer- en Internetcursussen;
- een openbare terminal.

Voor sommige organisaties, die wat Internet betreft inactief zijn, heeft het Vrouwenhuis sites gebouwd. De redactie van de sites wordt in principe door de deelnemende organisaties zelf gedaan. De stichting wil haar zuiver faciliterende identiteit behouden. Met name de organisaties die in het Vrouwenhuis kantoor houden, hebben kunnen profiteren van de Internetactiviteiten van de stichting.

Ambities, vooruitzichten – Voorjaar 2000 stonden de ambities in het teken van de overname door het Vrouwenhuis van het Vrouwenplein. De site zou kunnen gaan concurreren met Vrouwen.Net. Een ambitie is daarnaast om de site ook in te richten op een internationaal publiek en om ruimte te scheppen voor sites van individuele vrouwen. Andere ideeën zijn bijvoorbeeld een digitale leestafel.

4.3 E-Quality

Organisatie, handelingsrepertoire – E-Quality is in januari 1998 opgericht vanuit een samengaan van vier dienstverlenende organisaties binnen de vrouwenbeweging: (1) AISA, emancipatie-ondersteuning voor zwarte, migranten- en vluchtelingen-vrouwen, (2) Arachne, vrouwenadviesbureau overheidsbeleid, (3) IVA, Instituut voor Vrouw en Arbeid en (4) WEP-I, Women's Exchange Programma International. Doelstelling van E-Quality is het bevorderen van gelijkwaardige gender- en ethnische verhoudingen in de samenleving. Met het gender-perspectief wil E-Quality een stap verder zetten dan het traditionele seksegebonden emancipatiedenken, waarin bijna uitsluitend vrouwen de doelgroep vormen. E-Quality streeft deze doelstelling na door (1) het beïnvloeden van het beleid van de overheid en andere maatschappelijke organisaties, en de publieke opinie, (2) doelgroepen te informeren en te adviseren. E-Quality heeft geen eigen achterban. Dat betekent dat beleidsbeïnvloeding plaatsvindt op basis van deskundigheid en kennisontwikkeling. Beleidsbeïnvloeding is daarom ook te kenschetsen als 'service aan beleidsmakers'.¹⁹

Een belangrijk deel van de activiteiten van E-Quality vinden in een internationale context plaats. Zo heeft E-Quality in samenwerking met het Platform Actieplan 2000 de evaluatie door Nederlandse NGO's van de implementatie van het Beijing Platform for Action gecoördineerd. Het Nederlandse beleid in het kader van het VN-Vrouwenverdrag is becommentarieerd en gekritiseerd. Dit heeft geresulteerd in een zg. 'schaduwrapport', dat in opdracht en met bijdragen van E-Quality is samengesteld.

E-Quality heeft het project EU-Quality lopen. Dit project heeft onder andere als doel om Nederlandse vrouwenorganisaties te informeren over Europese subsidie-mogelijkheden. Belangrijk is verder het informeren van organisaties ten behoeve van beleidsbeïnvloeding. Samen met andere Nederlandse organisaties wordt in vier Europese landen gewerkt aan discriminatiebestrijding op verschillende gronden in een project onder de naam "Be equal, be different". Ook wordt deelgenomen aan een Europees mediaproject.

Internetgeschiedenis, Internetgebruik - De website is totstandgebracht door Ellen Verpoorten, die dit in feite naast haar reguliere taak als informatiespecialist heeft gedaan. Voor sommige onderdelen van de site kon worden voortgebouwd op die van gefuseerde organisaties, zoals Arachne.

De communicatieve functies die op de website worden vervuld, zijn:

- (1) informatieverschaffing:
 - over E-Quality (doelstelling en missie, het genderperspectief, activiteiten en diensten, publicaties, adviezen, persberichten enz.);
 - actualiteit;
 - in beperkte mate: educatie, voorlichting, bijvoorbeeld gericht op jongeren.
- (2) mogelijkheid tot reageren op adviezen e.d.;
- (3) meningspeiling: er is soms een enquête op de website uitgezet;
- (4) discussie.

¹⁹ In deze zin kan E-Quality toch wel worden gezien als een dienstverlenende organisatie, alhoewel zij zichzelf (in het interview) primair karakteriseerde in termen van 'beleidsbeïnvloeding'. Zoals aangegeven in hoofdstuk 1, hebben de onderzoekers bij het begin van het onderzoek E-Quality ingedeeld bij de dienstverlenende organisaties, dit mede op grond van het karakter van de organisaties waaruit E-Quality is voortgekomen.

Op de website is twee keer gediscussieerd. De eerste keer was over de nota Arbeid en Zorg (1999). Deze discussie was in technisch opzicht heel eenvoudig opgezet en was een eerste experiment. De tweede discussie werd gehouden over de Meerjarennota Emancipatiebeleid. Daarbij was het ook mogelijk om te chatten met staatssecretaris Verstand. De chat werd gemodereerd door Steven Lenos (IPP), de discussie door Ellen Verpoorten. Beide discussies zijn gehouden op initiatief van de staatssecretaris. DDS was verantwoordelijk voor de technische realisatie van de twee discussies. De inhoud werd vormgegeven door subthema's te definiëren en per subthema een discussievraag/stelling te formuleren. De stellingen zijn door beleidsmedewerkers van E-Quality geformuleerd.

De (tweede) discussie trok weinig deelnemers. Ongetwijfeld heeft hierbij een rol gespeeld dat de discussie plaatsvond in de vakantieperiode. De chat met de staatssecretaris die gedurende een uur s'avonds plaatsvond, liep wat beter. Ze trok 10-15 actieve deelnemers en ongeveer 200 'meelezers'.

Ambities, vooruitzichten - E-Quality zou veel meer met ICT willen doen, maar heeft hiervoor onvoldoende capaciteit in huis. Ellen Verpoorten is als enige binnen de organisatie hierop actief, maar zij doet dat naast haar reguliere taak. Aangezien het erg moeilijk is om op de arbeidsmarkt ICT-expertise binnen de organisatie te halen, is het ook voor een geprofessionaliseerde organisatie als E-Quality lastig om de mogelijkheden van ICT optimaal te benutten.

Een van de zaken die wenselijk zou zijn is een Engelstalige site, omdat er ook vanuit het buitenland regelmatig e-mails komen met het verzoek om informatie.

4.4 Analyse

De drie organisaties in dit hoofdstuk hebben uiteenlopende identiteiten en geschiedenissen. Als dienstverlenende organisaties zijn zij echter alle drie (veel) verder gevorderd met Internet dan de 'zelforganisaties' die in de vorige twee hoofdstukken zijn behandeld. De communicatieve functies op de sites van de onderzochte dienstverlenende organisaties zijn geavanceerder. Zo kwamen we op de site van E-Quality ook, zij het in beperkte mate, meningspeiling en discussie tegen.

Voor het IIAV is informatievoorziening een kerntaak. Bij deze taak hoort een geavanceerd gebruik van Internet. Met zijn omvangrijke staf van professionele documentaire informatiespecialisten heeft het IIAV deze slag effectief kunnen maken. De Stichting Vrouwenhuis Amsterdam heeft Internet aangegrepen om haar missie, facilitering van vrouwenactiviteiten, te vernieuwen. Met succes, maar vanwege haar lage graad van professionalisering heeft de stichting met haar Internetproject aanvankelijk veel problemen gehad. Problemen die vergelijkbaar zijn met die van de zelforganisaties. E-Quality is een geprofessionaliseerde organisatie, maar zeker in vergelijking met het IIAV heeft zij minder informatie-specialistische expertise in huis om haar Internetambities te realiseren.

Er is een interessante dynamiek zichtbaar tussen het Internetgebruik en de manier waarop de onderzochte organisaties inhoud geven aan hun missie als 'dienstverlener'. De Stichting Vrouwenhuis Amsterdam hanteert een strakke, ingeperkte opvatting van 'facilitering'. Men gaat ervan uit dat men zelf geen voorzieningen hoeft te bieden als discussiegroepen of chatboxen. Men biedt alleen ruimte aan of vervult

een verwijfsfunctie. Het IIAV heeft zich internationaal tot een sterke ICT-actor ontwikkeld en dit heeft bijvoorbeeld geleid tot haar initiatief om een website te ontwikkelen ter ondersteuning van het internationale lobbywerk door Europese en Noord-Amerikaanse vrouwenorganisaties. Daarmee is de 'scope' van haar dienstverlening breder geworden. E-Quality heeft zelf enkele Internetdiscussies georganiseerd en soms ook een coördinerende rol vervuld voor Nederlandse vrouwenorganisaties in het kader van nationale en internationale beleidsbeïnvloeding. Zij deed dit overigens steeds op verzoek van de staatssecretaris Emancipatiebeleid.

De integratie van Internet in de dienstverlening neemt vooral bij het IIAV een hoge vlucht. Zeker bij deze organisatie gaan de effecten van het Internetgebruik verder dan verhoging van de doelmatigheid en doeltreffendheid van de bestaande dienstverlening. Internet heeft de stoot gegeven tot nieuwe diensten (innovatie) en als de ontwikkeling van het IIAV naar een 'virtueel informatiecentrum' doorzet zal dat leiden tot transformatie die een weerslag heeft op alle aspecten van de organisatie.

Het beeld in dit hoofdstuk is niet volledig. Voor een totaalbeeld zijn met name ook de Internetactiviteiten van de Emancipatiebureau's belangrijk. Zij ontwikkelen momenteel (maart 2001) een gemeenschappelijke website.

HOOFDSTUK 5 VIRTUELE ORGANISATIES

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden zes virtuele organisaties besproken. De kenmerken van virtuele organisaties zijn besproken in hoofdstuk 1 (paragraaf 1.3.5). Ze zijn daar kort omschreven als netwerkorganisaties die functioneren in een (niet-fysieke) 'cyber-space'. Vooral dit laatste moet niet dogmatisch worden opgevat. Virtuele organisaties zijn vaak gelieerd aan 'reële organisaties', en meestal functioneren ze ook ten dele 'in real life'. In hoofdstuk 1 is een typologie van virtuele organisaties behandeld (afkomstig van Bekkers, 2000). De zes virtuele organisaties die hieronder besproken worden, zijn:

1. Vrouwen.Net
2. Vrouwenplein
3. Emancipatie.nl
4. European Women Action 2000 (EWA 2000)
5. Women on the Web.NL
6. Maroc_nl girls.

Omwille van een overzichtelijke presentatie hebben we deze organisaties 'alvast' ingedeeld in de typologie. Vrouwen.Net, Vrouwenplein en Emancipatie.nl zijn aangemerkt als portaalorganisaties, EWA 2000 als een platformorganisatie, Women on the Web NL en Maroc_nl girls als weborganisaties. In principe is deze indeling voorlopig, want tot welk type een organisatie behoort, kan alleen aan de hand van een concrete beschrijving worden vastgesteld. We hebben binnen de vrouwenbeweging geen 'federatieve' en geen 'concentrische' organisaties aangetroffen. Dit lijkt niet verwonderlijk, omdat deze beide typen organisaties vooral zijn toegesneden op coördinatie of uitvoering van werkprocessen.

5.2 Portaalorganisaties

5.2.1 Vrouwen.Net

Achtergrond – Vrouwen.Net is opgericht in 1996. Het initiatief kwam voort uit de Internet/e-mail ervaringen tijdens de VN Vrouwenconferentie in Beijing (1995).

Vrouwen.Net is bedoeld als platform voor vooral vrouwenorganisaties, met als hoofddoelstellingen (genoemd in het Handvest):

- het vergroten van de toegang tot en meer bekendheid geven aan informatie die voor vrouwen van belang is;
- samenwerking stimuleren en communicatie faciliteren tussen vrouwenorganisaties.

De deelnemers van Vrouwen.Net zijn organisaties. Dit deelnemerschap houdt in dat de website van de organisatie is te vinden bij Vrouwen.Net, terwijl de organisaties op hun website met een link zichtbaar maken dat zij aan Vrouwen.Net gelieerd zijn. Naast de deelnemende organisaties zijn er de 'accounts', zowel individuele vrouwen als organisaties die een e-mailadres hebben dat eindigt op @vrouwen.net. Vrouwen.Net heeft een stuurgroep waarin het IIAV, E-Quality en het Emancipatie-

bureau Gelderland vertegenwoordigd zijn. Vrouwen.Net is vanaf het begin aangehaakt bij Antenna, een Nederlandse provider of host voor veel sociale bewegingsorganisaties. Een van de initiatiefnemers van Vrouwen.Net was Maja van der Velden, vrijwilligster bij de Association for Progressive Communications (APC), een coalitie van NGO-computernetwerken, waarbij (tot voor kort) ook Antenna was aangesloten. Dit verklaart de sterke internationale gerichtheid van het netwerk. De leden/accounts hebben toegang tot besloten APC-diensten, zoals nieuwsgroepen, netwerken en online conferenties.

Vrouwen.Net heeft vanaf het begin een platform willen zijn voor de *organisaties*. In het begin leefde het idee bij de initiatiefnemers dat het een integrale 'koepel' zou moeten worden voor de organisaties-online. Dit idee bleek niet haalbaar en is losgelaten.

De stuurgroep was steeds de trekker van de ontwikkeling van het netwerk. De deelnemende organisaties toonden in de beginperiode zeker belangstelling, maar kwamen meestal niet toe aan het online gaan. Ontbrekende kennis en geld, en zekere aarzelingen ten opzichte van het nieuwe medium speelden hierbij een rol. De stuurgroep heeft toen zelf het voortouw genomen bij de ontwikkeling van de site en het netwerk in presentaties en cursussen uitgedragen. Inmiddels zijn verschillende vrouwen-organisaties online gegaan, maar ze hebben hierbij hun schaarse (vaak teruglopende) hulpbronnen vooral voor de eigen ontwikkeling ingezet. Organisaties gaan dan hun eigen weg en investeren weinig in Vrouwen.Net. Tekenend voor de situatie is dat de laatste paar jaar geen gezamenlijke bijeenkomst van leden en Stuurgroep gehouden is, hoewel dat volgens het Handvest wel zou moeten gebeuren.

Inrichting en inhoud van de site – De homepage van Vrouwen.Net verwijst naar 20 site-onderdelen (versie 9 maart 2001):

- vier onderdelen die informatie bieden over Vrouwen.Net, doelstellingen en aanbod, deelnemende organisaties (met links) en het Handvest;
- informatie over de mailinglijst Emancipatie van Vrouwen.Net;
- onderdelen over de VN-Wereldvrouwenconferentie Beijing en de vervolgonferentie Beijing +5 (New York, 2000);
- een pagina met links naar andere nationale en internationale vrouwen-netwerken;
- een thematische index met links naar informatiebronnen;
- conferenties, nieuwsgroepen;
- enkele onderdelen 'actueel': in de versie van 9 maart waren dat een verslag van de wereldvrouwenmars in Brussel en het activiteitenplan van het IIAV;
- enkele pagina's 'nieuws': in deze versie waren dat de sites van Emancipatie-politiek.nl (Vrouwen Alliantie), van Gaia (netwerk van vrouwen in de aardwetenschappen), en van de provinciale Vrouwen Raad Zuid-Holland.
- gastenboek, en de mogelijkheid om over bepaalde thema's meer informatie te krijgen.

In het algemeen kan men zeggen dat de functies die het Netwerk daadwerkelijk vervult, vooral in de lijn liggen van de eerste hoofddoelstelling: het toegankelijker maken van informatie en het bieden van toegang voor het volgen van internationale ontwikkelingen. Het netwerk heeft ook de zichtbaarheid en online-toegankelijkheid van vrouwenorganisaties bevorderd (verwijzfunctie). Ook heeft het soms een rol vervuld in de overdracht van kennis voor het uitoefenen van invloed op beleid.

De mailinglijst Emancipatie was niet alleen bedoeld voor informatie-uitwisseling, maar ook voor mobilisatie en discussie. Deze laatste functies zijn echter niet goed van de grond gekomen. Ze vragen een aandacht die buiten de mogelijkheden ligt van de stuurgroepen.

Verschillende aspecten in het huidige functioneren van Vrouwen.Net en ook sommige interviewuitspraken geven aanleiding tot twijfels over de toekomst van Vrouwen.Net. Vrouwen.Net zou zich kunnen 'terugtrekken' op haar landelijke verwijzingsfunctie, zoals die wordt vervuld door het Vrouwenplein voor in hoofdzaak Amsterdamse organisaties, of men moet (met een van de geïnterviewden) concluderen dat Vrouwen.Net "vooral haar nut bewezen heeft in de homepage-fase van de vrouwenbeweging, een fase die nu echter wel voorbij is".

5.2.2 Vrouwenplein

Achtergrond – Het Vrouwenplein werd geopend in 1996 op initiatief van de toenmalige Internet-coördinator (Marjan Nieuwenhuis) van de Stichting Vrouwenhuis Amsterdam. Het plein werd opgezet als onderdeel van De Digitale Stad.

Het Vrouwenplein heeft zich geprofileerd als netwerk van in Amsterdam gevestigde vrouwenorganisaties. Het was (in vergelijking met Vrouwen.Net) ook gericht op een ontmoetingsfunctie. Zo waren er verschillende nieuws- en discussiegroepen.

Sinds voorjaar 2000 is het Vrouwenplein niet langer een onderdeel van De Digitale Stad, maar een dienst van het Vrouwenhuis. Het is nu geheel en al een portaal van vooral Amsterdamse, maar ook landelijke vrouwenorganisaties en emancipatienetwerken..

Inrichting en inhoud van de site – De homepage van Vrouwenplein bevat een hoofdstructuur van 8 rubrieken:

- zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwen;
- 50+ vrouwen;
- cultuur en ontspanning;
- informatie;
- vrouwencentra;
- welzijn;
- arbeid en inkomen
- emancipatie.

Op elk van deze rubrieken kan men doorklikken naar een pagina met links naar organisaties, netwerken of databases: binnen de rubriek 'informatie' bijvoorbeeld krijgt men toegang naar 20 organisaties, waaronder tijdschriften, bibliotheken en archieven. Op elke overzichtspagina zijn standaard links opgenomen naar de activiteitenpagina van het IIAV, emancipatie.nl, Vrouwen.Net, multiculturele.pagina.nl, meiden.pagina.nl en vrouwen.pagina.nl.

De homepage van Vrouwenplein bevat daarnaast:

- een prikbord: aankondigingen, mededelingen, activiteiten enz.;
- een rubriek algemeen;
- een index op thema en een index op organisatie;
- een rubriek discussie, met links naar lopende discussies;
- links naar De Digitale Stad, Webgrrls, Vrouwen.Net en Emancipatie.nl.

Vrouwenplein is een goed gestructureerde en mooi verzorgde portaal van vrouwen!

5.2.3 Emancipatie.nl

Achtergrond – Deze site werd gestart in 2000 met als doel artikelen van en informatie over de feministe Joke Smit (1933-1981) online te brengen. Snel verbreedde zich deze doelstelling tot het in beeld brengen van het emancipatieproces en het emancipatiebeleid. Daartoe worden nieuws en actualiteiten, beleidsdossiers en discussies op de site gepresenteerd, met links naar initiatieven, groepen, organisaties, projecten e.d. Tot nog toe is de site een vrijwilligersproject van twee mensen. De Joke Smit Stichting – de verantwoordelijke voor dit project – zal echter op korte termijn een nieuwe stichting Emancipatie en Internet oprichten, teneinde in samenwerking met het IIAV deze portal site verder uit te bouwen (zie hoofdstuk 4).

Inrichting en inhoud van de site – De startpagina is gestructureerd in drie gedeelten. Het frame aan de linkerkant geeft toegang tot een zoekmachine, andere sites, een online bibliotheek, dossiers, een rubriek emancipatiebeleid, forum, een rubriek lokaal (plaatsgebonden sites en berichten, alfabetisch op plaatsnaam), pagina's van de Joke Smit Stichting, buitenlandse en internationale sites (in voorbereiding, maart 2001), een rubriek over het VN-Vrouwenverdrag en verder een colofon, de mogelijkheid zich te abonneren op de nieuwsbrief, en enkele reactiemogelijkheden. Het middendeel van de startpagina bevat twee onderdelen, namelijk (1) actueel en (2) nieuws (berichten uit de media gerangschikt per maand naar datum, inhoudsopgaven van tijdschriften e.d.). Rechts op startpagina zit 'De Zijkant' met varia als agenda, oproepen en links.

De site als geheel heeft een omvang van honderden pagina's, omdat als regel full-text wordt aangeboden. Het is zeker in dit opzicht een belangrijke aanwinst voor een zich ontwikkelende informatie- en communicatie-infrastructuur voor de vrouwenbeweging.

5.3 Platformorganisaties

5.3.1 European WomenAction 2000

Achtergrond – Dit netwerk was een initiatief van het IIAV om mondiale strategieën te faciliteren voor versterking van de positie van vrouwen. Het eerste speerpunt was het evaluatieproces dat vijf jaar na de VN Wereldvrouwenconferentie in Beijing (1995) zou gaan plaatsvinden. In juni 2000 vond de Beijing+5 conferentie plaats in New York. De aanpak van deze follow-up vond per regio plaats. Wereldwijd functioneert het WomenAction 2000. Het IIAV initieerde de European WomenAction 2000, in samenwerking met verschillende Europese en Amerikaanse koepelorganisaties. In de naamgeving is inmiddels ook de Amerikaanse aanwezigheid vastgelegd: European and North American WomenAction 2000.

Inhoud en inrichting van de site – In de voorbereidingen voor de evaluatieconferentie in New York was de site een platform voor communicatie tussen organisaties om:

- zich gezamenlijk voor te bereiden en strategieën uit te stippelen voor het evaluatieproces;
- handreikingen te vinden voor het opstellen van een alternatieve, nationale rapportage;
- kritische discussies te voeren;
- andere organisaties te vinden voor gezamenlijke lobby-activiteiten;
- literatuur en documentatie op te zoeken.

5.4 Weborganisaties

5.4.1 Women on the Web-NL (voorheen Webgrrls NL)

In 1996 werd door Corrine Petrus de Nederlandse afdeling van Webgrrls opgericht, een wereldwijd netwerk van vrouwen die werkzaam zijn in of interesse hebben voor nieuwe media. Webgrrls functioneert als een ontmoetingsruimte (op het Net, maar ook ‘in real life’) op het gebied van computertechnologie, voor andere zakelijke doeleinden of om daarnaast meer informele contacten te leggen en te onderhouden.

Sinds 1 januari 2001 heeft de Nederlandse afdeling haar naam gewijzigd in Women on the Web-NL. Webgrrls NL heeft van meet af aan veel vrouwen getrokken. Momenteel maken 4000 vrouwen deel uit van het netwerk. ‘Deel uitmaken’ heeft een wat vrijblijvender betekenis dan een ‘klassiek’ verenigingslidmaatschap. Het gaat om vrouwen die zich aangemeld hebben bij de mailinglijsten. Deze deelname is gratis. Binnen de Nederlandse afdeling is er ook een betalend lidmaatschap volgens het ‘klassieke’ model; er zijn 500 betalende leden.

Women on the Web-NL is geen netwerk met een politieke doelstelling; het draagt ook geen feministisch gedachtengoed uit. Men kan het netwerk wel zien als een deel van de ‘infrastructuur’ van de vrouwenbeweging, omdat het inhoud geeft aan ‘empowerment’ van vrouwen op het gebied van nieuwe media en op deze manier ook bijdraagt aan het gebruik van nieuwe media in de vrouwenbeweging. Indicatief voor de zelfpositionering van Women on the Web-NL ten opzichte van de vrouwenbeweging is de lijst van opgenomen links op de site. De rubriek ‘links’ bevat 15 rubrieken, waaronder reizen, wonen, mode, kiosk en ook ‘vrouwennetwerken’. Deze rubriek bevat links naar het IIAV, Vrouwenplein, emancipatie.nl en Vrouwen.Net, naar verschillende grrls-netwerken en internationale netwerken.

5.4.2 Maroc.nl girls

Een van de links in de rubriek ‘zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwen’ op het Vrouwenplein leidt de bezoeker naar het discussieforum ‘Maroc_nl girls’ (het ‘girlsbord’). Dit is een open discussielijst waarin onderwerpen aan de orde komen die Marokkaanse vrouwen in Nederland bezighouden.

Maroc_nl girls is een van de onderdelen van de site van Maroc_nl. De site gaat uit van de stichting Maroc_nl die als (voornaamste) doelstelling heeft dat minderheden in Nederland toegang krijgen en houden tot digitale communicatie-functies en hierdoor de interactie tussen minderheden onderling en tussen minderheden en de Nederlandse samenleving wordt bevorderd. De Stichting is in 2000 opgericht als vervolg op een

initiatief in 1999 van Marokkaanse studenten om een website te bouwen voor (Nederlandstalige) communicatie tussen Marokkaanse jongeren. Discussie-onderwerpen liggen bijvoorbeeld op het gebied van liefde, relaties, loopbaan en Islam. Onderwerpen kunnen door iedereen worden aangedragen. Ook het plaatsen van berichten staat voor iedereen vrij. Mensen die regelmatig op het girlsbord berichten plaatsen, vormen geleidelijk aan een virtuele gemeenschap. Ieder schrijft onder een nick. Deze nicks raken langzamerhand bekend, ook omdat veel deelnemers ook onderling chatten, bijvoorbeeld via de chatbox van de maroc.nl site. Tijdens het onderzoek van deze site werden op de homepage links aangetroffen naar o.a. Vrouwen.net en Webgrrls. Deze links staan echter op zichzelf; het girlsbord acht zichzelf niet gelinkt aan de vrouwenbeweging.²⁰

5.5 Analyse

De virtuele organisaties die we hier hebben besproken, bieden als geheel een indruk van wat een informatie- en communicatie-infrastructuur voor de vrouwenbeweging zou kunnen inhouden, ondermeer:

- een gemeenschappelijk informatie- en kenniscentrum op het gebied van emancipatie;
- portaalvoorzieningen die de weg wijzen naar relevante organisaties, netwerken en groepen;
- platformvoorzieningen voor discussie of interactieve beleidsontwikkeling.

In de lopende discussie over een informatie-infrastructuur voor de vrouwenbeweging, zoals in de plannen van IIAV en emancipatie.nl lijkt de aandacht vooral uit te gaan naar portaalorganisaties. Hoewel het belang van goede portaal sites onbetwistbaar is, gaat een groter vernieuwend potentieel uit van platformorganisaties. Op platform sites wordt informatie uitgewisseld en bewerkt, worden discussies gevoerd en vindt gemeenschappelijke beleidsontwikkeling plaats. In de virtuele ruimte van platform sites kunnen ambtenaren, leden van vrouwenorganisaties en van doelgroepen, politici en andere relevante actoren aan gezamenlijke projecten werken van kennis- en beleidsontwikkeling. Het ligt in de rede dat bij een ontwikkeling van platform sites met name de vertegenwoordigende organisaties (NVR, Vrouwen Alliantie en Tiye) worden betrokken, omdat de platformfunctie tot hun 'core business' behoort.

De weborganisaties, tenslotte, zijn in het algemeen autonome netwerken of gemeenschappen. Voor de hier behandelde voorbeelden geldt bovendien dat ze geen of hoogstens indirect een relatie hebben met de vrouwenbeweging.

²⁰ Informatie van de kant van de lijstbeheerder Dick Sipkes (tevens bestuurslid van de Stichting Maroc_NL)

HOOFDSTUK 6 CONCLUSIES

Binnen de 'reële organisaties' die zijn behandeld in de hoofdstukken 2 t/m 4 maken we een tweedeling tussen basisorganisaties en vertegenwoordigende organisaties aan de ene kant, en dienstverlenende organisaties aan de andere kant. De Internet-activiteiten van deze laatste organisaties zijn direct verbonden met de dienstverlening waarmee ze hun bestaansrecht moeten bewijzen voor de vrouwenbeweging. Deze organisaties zijn daartoe veelal sterk geprofessionaliseerd. Basisorganisaties en vertegenwoordigende organisaties werken op basis van het principe 'door en voor de eigen leden'. Ze draaien hoofdzakelijk op vrijwilligers. Het zijn 'zelforganisaties'. Hun Internetactiviteiten zijn van minder groot belang voor hun voortbestaan, maar komen vanwege de lage professionaliseringsgraad ook minder gemakkelijk van de grond.²¹

In paragraaf 6.1 worden conclusies geformuleerd over de onderzochte zelforganisaties, in paragraaf 6.2 volgen conclusies over de dienstverlenende organisaties en de virtuele organisaties. (Vier van de zes behandelde virtuele organisaties zijn verbonden met dienstverlenende organisaties.) In paragraaf 6.3 trekken we een slotconclusie over de betekenis van Internet voor de intermediaire rol van vrouwenorganisaties. Met name wat betreft de basisorganisaties moet het voorbehoud worden gemaakt dat de conclusies zijn gebaseerd op onderzoek onder een klein aantal organisaties. Ze moeten dus met de nodige voorzichtigheid worden gehanteerd.

6.1 Conclusies over basisorganisaties en vertegenwoordigende organisaties

De eerste conclusie over het *Internetgebruik* van de zelforganisaties binnen de vrouwenbeweging is dat dit gebruik - gemeten aan de communicatieve functies die zijn onderscheiden in hoofdstuk 1- niet ver ontwikkeld is. Internet wordt vrijwel alleen gebruikt voor informatievoorziening ('van binnen naar buiten' en 'van buiten naar binnen'), voor de werving van leden, abonnees e.d. en (in combinatie met e-mail) voor het communiceren met het kader van andere organisaties. Meer geavanceerd gebruik van Internet, zoals meningspeiling, discussie en mobilisatie, zijn we in dit onderzoek niet tegengekomen. De enkele mogelijkheden op de site van Vrouwen Alliantie om online te reageren op adviezen zijn een uitzondering die de regel bevestigt.

De tweede conclusie is dat de ambities van zelforganisaties met Internet sterk zijn gericht op de interne communicatie.

Het lijkt erop dat zelforganisaties bij het gebruik van Internet een ontwikkeling doormaken in verschillende fasen (zie figuur 3).

²¹ Deze verschillen zijn hier wat sterk aangezet. Het Vrouwenhuis Amsterdam heeft ook trekken van een zelforganisatie, terwijl Vrouwen Alliantie relatief sterk is geprofessionaliseerd. Zie over zelforganisaties: Krijnen (1992).

Figuur 3: ontwikkeling bij het gebruik van Internet door zelforganisaties

	INFORMATIE- VOORZIENING	INTERACTIE
EXTERN	fase 1	fase 3
INTERN	fase 2	fase 2

Eerst ligt het accent op externe informatievoorziening. De eerste website die organisaties ontwikkelen, bevat voornamelijk statische informatie over de organisatie. Met een dergelijk 'uithangbord' presenteert de organisatie zich naar de buitenwereld. Ook wordt Internet benut om informatie uit de buitenwereld op te halen (fase 1). Vervolgens zetten organisaties ook dynamische informatie op hun website, zoals een activiteitenagenda en bestuursnieuws, informatie die ook voor de eigen leden nieuws-waarde bezit. Organisaties ontwikkelen dan hun verdere ambities met Internet, en daarbij richten ze zich vooral op Internet als informatie- en communicatie-infrastructuur voor de interne organisatie (fase 2). Eerst daarna, veronderstellen we, gaan zelforganisaties de interactieve mogelijkheden van Internet gebruiken in hun communicatie met de omgeving (fase 3). Deze laatste ontwikkelingsfase was overigens niet waarneembaar in dit onderzoek.

De ambities van zelforganisaties om netwerktechnologie vooral voor organisatie-interne doeleinden te gebruiken, kunnen waarschijnlijk uit de volgende motieven worden verklaard:

- (1) het vergroten van de doeltreffendheid en doelmatigheid van de interne communicatie;
- (2) het creëren van toegevoegde waarde en vertrouwelijkheid voor de eigen leden;
- (3) het versterken van de interne cohesie en van het draagvlak voor standpunten en acties.

De snelheid die netwerktechnologie in communicatie mogelijk maakt, stelt een organisatie bijvoorbeeld in staat om de spanning tussen slagvaardigheid en intern draagvlak te overwinnen. Vooral voor een koepelorganisatie die gericht is op beleidsbeïnvloeding kan netwerktechnologie hiervoor een uitkomst zijn. Aan het tweede motief wordt door Davis (1999) gerefereerd, wanneer hij opmerkt dat het publieke karakter van Internet voor maatschappelijke organisaties een probleem kan zijn. Hij voorziet de mogelijkheid dat organisaties in hun website besloten onderdelen opnemen, en kwam dit ook bij een klein gedeelte van de door hem onderzochte organisaties tegen (10%). In dit onderzoek kwamen we dergelijke voornemens tegen bij 2 van de 9 onderzochte zelforganisaties (VVAO en Vrouwen Alliantie).²²

²² De Vrouwen Alliantie sprak over een Intranetachtige voorziening voor de communicatie met de lidorganisaties.

Het *proces van toe-eigening* van Internet wordt bij alle zelforganisaties gekenmerkt door een smalle basis wat betreft personele en financiële capaciteit. Het zijn steeds individuele vrouwen die in hun eentje of met enkelen het initiatief nemen en de site tot stand brengen. Verder vergt het online gaan een relatief hoge initiële investering. Overigens wisten drie van de negen onderzochte zelforganisaties voor het totale Internetproject een subsidie te verwerven, bij een overheid, een particulier fonds of andere financierder. Bij de realisering van de verdere Internetambities van vrouwenorganisaties kan een gebrek aan hulpbronnen opnieuw een belemmering gaan vormen. Het op een hoger niveau ontwikkelen van de site, interactieve toepassingen van Internet en het realiseren van een intern communicatienetwerk, om de belangrijkste ambities te noemen, vergen een inzet van middelen die voor zeer veel zelforganisaties moeilijk zal zijn op te brengen.

De *effecten van het huidige gebruik van Internet* door zelforganisaties zijn in onderstaand schema samengevat (zie schema 3):

Schema 3 : de effecten van het huidige Internetgebruik door zelforganisaties

	Verhoging doelmatigheid en doeltreffendheid	Innovatie	Transformatie
Mobilisering van hulpbronnen	x	(x)	
Relaties met de omgeving	x	(x)	
Management van interne en externe beeldvorming	x		

De huidige effecten beperken zich tot verhoging van doelmatigheid en doeltreffendheid bij de mobilisering van hulpbronnen, de relaties met de omgeving en (in mindere mate) bij de interne en externe beeldvorming. Organisaties gebruiken de site bijvoorbeeld voor de werving van leden en abonnees en zijn redelijk tevreden over de resultaten daarvan. Hetzelfde geldt voor het binnenhalen van informatie. De mogelijkheid tot downloaden wordt aan de zijde van zenders en ontvangers als doelmatiger gezien. Effecten voor beeldvorming liggen tot nu toe vooral in de sfeer van informatievoorziening over emancipatie-problemen. Een voorbeeld is de informatie op de site van Vrouwenbelangen over de man/vrouw verdeling in vertegenwoordigende politieke organen. Publicatie hiervan op de site kan als doelmatiger worden beschouwd dan een papieren publicatie. Naast verhoging van doelmatigheid en doeltreffendheid zijn we hier en daar enkele voorbeelden tegengekomen van kleine innovaties. Drie voorbeelden op het gebied van ‘mobilisering van hulpbronnen’ en ‘relaties met de omgeving’:

- bij Vrouwenbelangen vindt steeds meer afstemming plaats tussen de Internet-redactie en de redactie van het Themablاد. Dit kan een aanzet zijn tot innovatie in

- het gebruik van een 'mediamix' om te communiceren met de eigen leden en met de buitenwereld;
- de Katholieke Vrouwen Organisatie ervaart dat zij, sinds zij online is, vaker concepten ontvangt van beleidsvoornemens van andere organisaties;
 - de Vrouwen Alliantie biedt op haar site soms de mogelijkheid om online te reageren op naar buiten gebrachte standpunten, adviezen e.d.

Dergelijke voorbeelden van zelfs kleinschalige innovaties of aanzetten daartoe zijn echter spaarzaam. Een voorbeeld van transformatie kwam naar voren in het interview met de Nederlandse Vrouwen Raad. Opgemerkt werd dat de NVR een 'klassieke middenveld-organisatie' is die alleen openstaat voor organisaties met rechts-persoonlijkheid. De NVR zou zich online open kunnen stellen voor meer informele vrouwennetwerken. Het is op zich denkbaar dat de NVR zich 'transformeert' tot een brede netwerkorganisatie die met haar leden dezelfde soort relaties onderhoudt als bijvoorbeeld de voormalige Webgrls (thans 'Women on the web-NL') met individuele vrouwen.

Een heel ander type effecten van het Internetgebruik door organisaties is dat de interne communicatie onvermijdelijk een patroon van 'twee snelheden' krijgt. Zowel voor de basisorganisaties als voor de vertegenwoordigende organisaties geldt dat een belangrijk deel van de leden, en bij de basisorganisaties meestal nog niet de helft, is aangesloten op Internet. Van de onderzochte basisorganisaties zijn er twee bezig met het online brengen van de afdelingen (VVAO en KVO), maar ook dat proces zal vooralsnog niet leiden tot volledige dekking.

6.2 Conclusies over dienstverlenende organisaties en virtuele organisaties

Dienstverlenende organisaties ondervinden een sterkere prikkel om Internet in hun praktijk te integreren dan zelforganisaties. Internet kan op verschillende manieren de dienstverlening ondersteunen, die het bestaansrecht van deze organisaties uitmaakt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het Internetgebruik van IIAV, Stichting Vrouwenhuis Amsterdam en E-Quality relatief sterk is ontwikkeld. Zo is op de site van E-Quality geëxperimenteerd met meningspeiling en discussie. Verder zijn IIAV en Stichting Vrouwenhuis Amsterdam intensief betrokken bij de ontwikkeling en instandhouding van enkele virtuele organisaties. Dit wil overigens niet zeggen dat het proces van toe-eigening van Internet bij deze organisaties zonder problemen is verlopen. Het Internetproject bij het Vrouwenhuis ondervond in het begin dezelfde problemen als bij de zelforganisaties: een smal draagvlak en daaruit voortvloeiende continuïteitsproblemen. Ook voor een geprofessionaliseerde en ruim gesubsidieerde organisatie als E-Quality is het kennelijk moeilijk om de nodige expertise in huis te halen die nodig is voor een optimaal gebruik van Internet.

De effecten van het Internetgebruik gaan zeker bij het IIAV veel verder dan verhoging van de doeltreffendheid en doelmatigheid van de bestaande dienstverlening. Internet heeft de stoot gegeven tot nieuwe vormen van dienstverlening (innovatie). Een ontwikkeling van het IIAV in de richting van een 'virtueel informatiecentrum' is te zien als transformatie die zijn weerslag zal hebben op alle aspecten van de organisatie. Zo zal het IIAV ook voor de interactie met de klanten (het peilen van meningen over diensten, reacties) nieuwe digitale faciliteiten moeten ontwikkelen.

De actieve rol van de dienstverlenende organisaties op Internet blijkt ook uit hun betrokkenheid bij de drie portaalorganisaties en de platformorganisatie die in hoofdstuk 5 zijn besproken. Bij het bestuur van Vrouwen.Net zijn het IIAV, E-Quality en het Emancipatiebureau Gelderland betrokken; Vrouwenplein is een dienst van de Stichting Vrouwenhuis Amsterdam; Emancipatie.nl is een creatie van de Joke Smit Stichting dat voor de verdere ontwikkeling van deze site is gaan samenwerken met het IIAV. European WomenAction2000, tenslotte, was een initiatief van het IIAV. De beide weborganisaties die in hoofdstuk 5 zijn behandeld, zijn volledig autonoom. Women on the Web.NL (voorheen Webgrrls) en Maroc_nl girls zijn ook niet echt te zien als ‘onderdelen’ van de geïnstitutionaliseerde vrouwenbeweging, al is het wel opvallend dat vrouwenorganisaties op hun site zeer vaak een link opnemen naar Webgrrls.

Dienstverlenende organisaties en virtuele organisaties geven gezamenlijk een beeld van wat een informatie- en communicatie-infrastructuur voor de vrouwenbeweging zou kunnen inhouden:

- een gemeenschappelijk informatie- en kenniscentrum op het gebied van emancipatie;
- portaalvoorzieningen die de weg wijzen naar relevante organisaties, netwerken en groepen;
- platformvoorzieningen voor de bewerking van informatie, voor discussie en gezamenlijke beleidsontwikkeling.

6.3 Slotopmerkingen: Internet en de intermediaire rol van de vrouwenbeweging

In hoofdstuk 1 zijn sociale bewegingen getypeerd als intermediairen tussen burgers en overheid (en andere ‘instanties’ waarvan de beslissingen effecten hebben op maatschappelijke problemen): sociale bewegingen verwoorden maatschappelijke problemen, ook problemen van burgers in hun dagelijkse leven, ze proberen invloed uit te oefenen op de politieke agenda en de politieke besluitvorming en mobiliseren daartoe aanhang in de samenleving. Naar voren is gekomen dat de intermediaire rol van de vrouwenbeweging onder druk staat. Aan de ene kant lijkt een deel van de vrouwenbeweging aansluiting te verliezen bij vooral jonge vrouwen. Aan de andere kant klinken vanuit de vrouwenbeweging geluiden dat de (rijks)overheid teveel afstand heeft genomen van de vrouwenbeweging, met name van de zelforganisaties (hier behandeld in de hoofdstukken 2 en 3). Internet heeft bij uitstek de potentie om *verbindingen* te faciliteren, zowel bij het intensiveren van bestaande verbindingen als bij het aangaan van nieuwe verbindingen. De vraag is wat hiervan in de praktijk al zichtbaar is: dragen het Internetgebruik door vrouwenorganisaties en de effecten van dat gebruik bij aan versterking van de intermediaire rol van vrouwenorganisaties?

Deze vraag kan worden aangepakt vanuit twee, elkaar aanvullende, perspectieven. In een *structureel* perspectief komt aan de orde of het Internetgebruik inderdaad bijdraagt aan de daadwerkelijke verbinding tussen de twee posities van (1) burger en (2) overheid en in welke vorm dat gebeurt. In een *functioneel* perspectief wordt gekeken naar de ‘inhoud’ van de verbindingen, zoals informatie-uitwisseling over emancipatievraagstukken, mobilisering en invloedsuitoefening op de politiek.

Allereerst: draagt het Internetgebruik bij aan het bereiken door vrouwenorganisaties van haar ‘doelgroepen’ (vrouwen en ook mannen) in de samenleving? Een beperking van dit onderzoek is dat niet gekeken is naar de aantallen bezoekers op

de onderzochte websites. Het onderzoek is kwalitatief. Een probleem bij kwantitatief onderzoek naar site-bezoek is dat het erg moeilijk is om betrouwbare en voor alle organisaties vergelijkbare cijfers te verkrijgen. En dan nog is het de vraag wie deze bezoekers zijn: zijn dit de mensen die men wil bereiken?

Een antwoord op de geformuleerde vraag is alleen indirect te geven. Het ontwikkelingsstadium van de sites van de onderzochte zelforganisaties is zodanig dat een significant hoger bereik onwaarschijnlijk is. Een van de belangrijkste conclusies uit dit onderzoek is nu juist dat zelforganisaties (op dit moment) meer bezig zijn met het benutten van Internet voor de interne communicatie dan voor interactie met de buitenwereld.

Het versterken van de interne communicatie is niet zonder meer strijdig met een externe oriëntatie. Door eerst aandacht te besteden aan de 'binnencirkel' in de relatie met de samenleving kan een organisatie betere voorwaarden scheppen voor haar interactie met de buitenwereld. Een andere overweging is dat het voor 'klassieke' organisaties niet gemakkelijk is om die externe verbindingen in een aansprekende vorm te gieten. Die verbindingen zullen immers altijd een ad hoc en tijdelijk karakter hebben. De organisaties zijn meer gewend aan communicatie met hun eigen leden die hebben gekozen voor een verbintenis voor langere tijd. Een wat groter bereik hebben de autonome weborganisaties, maar deze hebben weer zwakke verbindingen met de vrouwenbeweging.

Vervolgens: draagt het Internetgebruik bij aan verbindingen met besluitnemende instanties, met name de overheid? Hier kunnen de experimenten met discussies over emancipatienota's en de chatsessies met de staatssecretaris worden genoemd. Deze waren weliswaar matig succesvol, maar het ging ook om experimenten. Andere mogelijkheden van Internet, zoals interactieve beleidsontwikkeling, zijn niet of nauwelijks beproefd.

Als we, tenslotte, vanuit een functioneel perspectief naar de intermediaire rol van vrouwenorganisaties kijken, dan is ook hier de conclusie dat de betekenis van het huidige Internetgebruik niet groot is. Van de communicatieve functies die Internet kan vervullen, worden alleen informatievoorziening en werving van leden en abonnees vrij algemeen benut.

Op een enkele uitzondering na bevatten de sites van zelforganisaties ook geen uitnodiging aan bezoekers om een mening te geven over visie en standpunten van de organisatie of ook los daarvan eigen meningen naar voren te brengen. Zoals we in het inleidende hoofdstuk zagen, kan uit het onderzoek van Davis (1999) worden afgeleid dat dit een algemene tendens is bij belangenorganisaties en sociale bewegingsorganisaties. Zij zijn terughoudend als het erom gaat het naar voren brengen van opvattingen en gevoelens 'bottom up' via de eigen organisatiekanalen te stimuleren.

LITERATUURLIJST

- Bekkers, V. J. J. M (2000). *Voorbij de virtuele organisatie?*, Den Haag: Elsevier.
- Bruyn, J. de, W. J. C. Huberts en D. Oegema (1995), Sociale bewegingen, publiek debat en democratie. In: K. van Kersbergen & I. M. A. M. Pröpper, *Publiek debat en democratie*, Den Haag: SDU.
- Burnstein, P. R. L. Einwohner & J. A. Hollander (1995), The success of political movements: a bargaining perspective. In: J. C. Jenkins & B. Klandermans (eds.), *The politics of social protest*, London: UCL Press: 275-295.
- Davis, R. (1999). *The web of politics. The Internet's impact on the American political system*, Oxford etc.: Oxford University Press.
- Donk, W. v. d., D. Rucht (2000), Social movements and new information and communication technology. Nog niet-publiceerd concept.
- Duyvendak, J. W. H. A. van der Heijden, R. Koopmans en L. Wijmans (red.) (1992), *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar sociale bewegingen in Nederland*, Amsterdam: SUA..
- Edwards, A.R. (1998). Intermediaire organisaties, ICT en de toegankelijkheid van elektronische overheidsinformatie. In: W.B.H.J. van de Donk en P.H.A.Frissen (red.) *Over Bestuur, Recht en Informatisering*. Lelystad: Koninklijke Vermande
- Fisher, D. R. (1998), Rumoring theory and the Internet, *Social Science Computer Review* 1.6 (2): 158-168.
- Koopmans, R. (1994), Paal en perk aan een bezweringsformule: naar een empirische invulling van de 'civil society'. In: P. Dekker (red.), *Verkenning van een perspectief op vrijwilligerswerk*, Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Krijnen, H. (1992) (red.), *Burgerschap & maatschappelijk middenveld; de cultuur van zelforganisaties*, Haarlem: Stichting TMW.
- Kriesi, H. (1996), The organizational structure of new social movements in a political context. In: Mc Adam, D., D. Mc Carthy & M. N. Zald (1996), *Comparative Perspectives on Social Movements*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers, D. J. (1994), Communication technology and social movements: Contributions of computer networks to activism, *Social Science Computer Review* 12(2): 251-261.

LIJST VAN GEINTERVIEWDEN

1. Basisorganisaties met een interne of externe functie

- Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap: Marguerite Berghauser Pont-Mulders, Cock Kerling (leden Internetredactie, de eerstgenoemde tevens bestuurslid)
- Katholieke Vrouwen Organisatie: Sonja van Kooij (lid gewestelijk bestuur), Marjon Krol (stafmedewerker)
- Wouw Amsterdam: Esther Kroon, Tanja Hol (leden computergroep)
- Landelijk Steunpunt Vrouwen en de Bijstand: Rita Houweling (voorzitter)
- Nederlandse Vereniging voor Vrouwen met een Hogere Opleiding: Marian Nauta (oud HB- lid), Martina Kramer (lid landelijke ICT-commissie)
- Netwerk Zwarte / Migranten Vrouwen met een Hogere Opleiding: Debbie Bouguenon (secretaris), Semiha Denktas (oud-bestuurslid)

2. Vertegenwoordigende organisaties

- Nederlandse Vrouwen Raad: Marion Pfeiffer (voorzitter), Alice Bouman (stafmedewerker Commissie Duurzaamheid)
- Vrouwen Alliantie: Anja Verweij (stafmedewerker)
- Tiye International: Rita Nalooop (voorzitter), Özden Kutluer-Yalim (bestuurslid)

3. Dienstverlenende organisaties

- Stichting Vrouwenhuis Amsterdam: Liesbeth Mostert (directeur)
- Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging: Evelien Rijsbosch (stafmedewerker)
- E-Quality: Astrid Roemer (hoofd afd. Informatie en Communicatie), Ellen Verpoorten (stafmedewerker)

4. Overige

- Antenna: Michael Polman (directeur)
- Directie Coördinatie Emancipatie Beleid: Gabriella Bekman (directeur)
- Emancipatiebureau Gelderland: Brigitte Teeuwen (directeur)
- Nancy Tophoven, lid VVAO en directeur Digisites

LIJST VAN ONDERZOCHE TE WEBSITES

www.vrouwenbelangen.nl

www.xs4all.nl/~wouw

www.vvao.nl

www.xs4all.nl/~lsveb (inmiddels: www.bijstandsvrouwen.nl)

www.netwerk-zmv.nl

www.vrouwen.net/zijactief

www.vrouwen.net/nvr

www.vrouwenalliantie.nl

www.vrouwenhuis.nl

www.iiav.nl

www.e-quality.nl

www.vrouwen.net

www.vrouwenplein.nl

www.emancipatie.nl

www.iiav.nl/european-womenaction-2000/

www.maroc.nl

www.womenontheweb.nl